

Vilniaus Universitetas
Teisės fakultetas
Baudžiamosios justicijos katedra

Monika Stankevičienė

Magistrinis darbas

KALTINIMO FORMOS PAKEITIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE TEORINĖS
IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Theoretical and Practical Problems of Change of Prosecution Form in Criminal
Proceeding

Darbo vadovas: asist. Gintaras Jasaitis

Recenzentas: doc. dr. G. Juodkaitė-Granskienė

Vilnius, 2010

Turinys

Ižanga.....	3
1. Kaltinimo formos: valstybinis kaltinimas, privačiai viešas kaltinimas bei privatus kaltinimas.....	6
2. Aplinkybės, galinčios nulemti kaltinimo formos pakeitimą.....	20
2.1. Aplinkybės, galinčios nulemti valstybinio arba viešo kaltinimo formos pakeitimą į privatų arba neviešą.....	20
2.2. Privačiai viešo kaltinimo neperėjimas į jokią kitą formą.....	24
2.3. Aplinkybės, galinčios nulemti privataus arba neviešo kaltinimo formos pakeitimą į valstybinį arba viešą.....	26
3. Manipuliacija kaltinimo formų pakeitime.....	28
3.1. „Visuomeninio intereso“ neapibrėžtumas. Formulotės „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ traktavimas.....	28
3.2. Privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikų tinkamumas.....	39
3.3. Baudžiamojo proceso vykdymas dviem kaltinimo formomis.....	44
Išvados.....	46
Santrauka.....	48
Summary.....	49
Panaudotų šaltinių sąrašas ir nuorodos.....	50

Ižanga

Visuotinai ir nekvestionuojamai nustatyta, kad paprastai Lietuvoje baudžiamasis procesas vyksta valstybinio kaltinimo tvarka. Tačiau palikta niša ir kitokiai formai. Šią nišą šiuo momentu turime užpildytą privačiai viešo ir privataus kaltinimo formomis. Įstatymų leidėjo jos įtvirtintos kaip alternatyvos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – LR Konstitucija), įtvirtintosios nepriklausomos teisinės valstybės pamatus, padiktuotai valstybinio kaltinimo formai.¹

Būtent tokios alternatyvios formos neatsirado be priežasties. Atsižvelgiant į tai, jog privačiai viešo bei privataus kaltinimo procesas gali vykti dėl mažiau pavojingų veikų negu valstybinio kaltinimo procesas, galima išvelgti šiuos papildomų formų nustatymo tikslus: 1) siekiama išvengti nereikalingų valstybės išlaidų ir/ar taupyti valstybės pinigus, 2) stengiamasi daugiau dėmesio skirti pavojingesnėms nusikalstamoms veikoms. Tai nereiškia, kad mažiau pavojingos veikos yra nereikšmingos. Tiesiog siekiama tam tikros proporcijos. Kad neatsitiktų taip, jog tiriamos ir nagrinėjamos tik, pavyzdžiui, bylos dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, o nužudymų atvejai dėl didelio, ryšium su pirmosiomis bylomis, pareigūnams tenkančio darbo krūvio lieka net nepradėti tirti.

Reikia pažymėti, jog „privataus kaltinimo institutas yra tradicinis baudžiamojo proceso institutas, turintis šimtameses tradicijas ir žinomas daugelyje Europos valstybių“². Pagal šio instituto taikymą/netaikymą valstybes galima suskirstyti į tris grupes: 1) šalys, netaikiosios ir netaikančios privataus kaltinimo instituto, pavyzdžiui, JAV³, Jungtinė Karalystė⁴, Kanada⁵, 2) aptariamą institutą taikiosios, bet jo atsisakiosios šalys, pavyzdžiui, Olandija⁶, 3) šalys, taikančios privataus kaltinimo institutą, t.y., Vokietija, Norvegija, Švedija, Bosnija ir Hercegovina, Serbija, Makedonija, Bulgarija, Rusija, Armėnija, Azerbaidžanas⁷ ir t.t. Taigi, akivaizdu, kad privataus kaltinimo institutas nėra Lietuvos Respublikos Seimo išradimas. Lietuva – jauna valstybė, vos prieš dvidešimtmetį atkūrusi

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 599.

³ U.S. code. Title 18—Crimes and Criminal Procedure. Part I—Crimes (§§ 1—2725). Part II—Criminal Procedure (§§ 3001—3771).

⁴ Jungtinės Karalystės baudžiamojo proceso ir tyrimų įstatymas, 1996.

⁵ WATT, David; FUERST Michelle. *Tremear's Criminal Code*. Toronto, 2002, p. 1-11.

⁶ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 599.

⁷ Išvardintų šalių baudžiamojo proceso kodeksai. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

nepriklausomybę, todėl nenuostabu, kad nemažai yra perėmusi ar bent jau pasimokiusi iš daug didesnę patirtį turinčių valstybių.

Valstybinis bei privatus kaltinimas dar vadinami atitinkamai viešu ir neviešu, todėl šie terminai šiame darbe vartojami kaip sinonimai. Taip pat paminėtina, jog šioms dviem kaltinimo formoms šiame darbe skiriamas žymiai didesnis dėmesys nei privačiai viešam kaltinimui, kuris kartais net nėra išskiriamas, kaip atskira kaltinimo forma⁸. Privačiai viešas kaltinimas nepereina į jokią kitą kaltinimo formą, o darbo tema – kaltinimo formos pakeitimo problematika. Jei ši forma nepereina į jokią kitą, vadinasi, negali būti ir perėjimo problemų.

Darbo tema apima ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse egzistuojančių kaltinimo formų pakeitimo problemas, tačiau dėl šaltinių, susijusių su tema, trūkumo ar neprieinamumo, šis darbas kitose valstybėse egzistuojančių kaltinimo formų pakeitimo problematikos neapima, tačiau siekiama bent jau pristatyti, kokios tose šalyse kaltinimo formos taikomos, plačiau aptarti privataus kaltinimo institutą bei palyginti su Lietuvoje taikomu privataus kaltinimo institutu. Gilintasi į Vokietijos, Norvegijos bei Rusijos baudžiamojo proceso teisę.

Lietuvos teisinėje literatūroje ši tema nėra gvildinama, tačiau tiek pabendravus su praktikais, tiek patyrinėjus baudžiamąsias bylas, akivaizdu, jog kaltinimo formos pakeitimo problemų yra. Jas iškelti bei išanalizuoti buvo pasitelkti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – LR BPK), Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – LR BK), LR BPK komentaro I, II tomai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – LR Konstitucinis Teismas) 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) 2003 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2003, LAT 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-645/2005, Arūnas Valinskas prieš Aleksandr Sacharuk bylos medžiaga, Algirdas Paleckis prieš Andrių Kubilių bylos medžiaga, Gintaras Songaila prieš Valdemar Tomaševski bylos medžiaga bei kiti šaltiniai.

Užsienio šalių, būtent Vokietijos, Norvegijos, Rusijos, kaltinimo formos pristatytos remiantis atitinkamai Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksu (toliau – Vokietijos BPK), Vokietijos baudžiamuoju kodeksu (toliau – Vokietijos BK), Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksu (toliau – Norvegijos BPK), Norvegijos baudžiamuoju kodeksu (toliau – Norvegijos BK), Rusijos baudžiamojo proceso kodeksu (toliau – Rusijos BPK) bei Rusijos baudžiamuoju kodeksu (toliau – Rusijos BK).

Šio darbo tyrimo objektas – kaltinimo formų pakeitimo – iš viešo į neviešą bei iš neviešo į viešą – problematika. Ją išskleidžiant, pasitelkiamas tyrimo dalykas:

⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcellis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 598.

- 1) kaltinimo formos (valstybinis kaltinimas, privačiai viešas kaltinimas bei privatus kaltinimas),
- 2) aplinkybės, kurioms susiklosčius, viena forma pakeičiama kita.

Tyrimo tikslas – iškelti kaltinimo formų pakeitimo problemas, jas aptarti bei pateikti galimus problemų išsprendimo variantus. Tikslas siekiama per šiuos uždavinius:

- 1) pristatyti ir palyginti Lietuvoje bei užsienyje, tiksliau, Vokietijoje, Norvegijoje bei Rusijoje, taikomus kaltinimo formų institutus,
- 2) pateikti bei aptarti kaltinimo formų pakeitimui būtinas sąlygas,
- 3) išanalizuoti praktinius pavyzdžius, ypatingą dėmesį skiriant teorijos taikymui praktikoje.

Tyrimo tikslui pasiekti naudoti šie metodai: sisteminės analizės, lyginamasis, loginis-analitinis, taip pat sisteminis, gramatinis ir kt. Sisteminės analizės metodas buvo taikomas pristatyti ir aptarti kaltinimo formas, išryškinant jų ypatumus, pateikti ir aptarti aplinkybes, būtinas kaltinimo formos pakeitimui. Lyginamasis metodas taikytas atskleisti kaltinimo formų įvairovę kitų valstybių teisės sistemose. Loginiu-analitiniu metodu suformuluoti apibendrinimai, išvados. Kaltinimo formos pakeitimo problemos suformuluotos bei jų sprendimai pateikti naudojantis tiek, sisteminės analizės, tiek loginiu-analitiniu metodais. Prie galutinio rezultato, žinoma, prisidėjo ir kiti, plačiau neaptarti, metodai.

Magistrinis darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmoje dalyje pristatomos bei lyginamos Lietuvoje, Vokietijoje, Norvegijoje ir Rusijoje taikomos kaltinimo formos. Antroje dalyje pateikiamos bei aptariamos sąlygos, kurioms esant viena forma gali būti pakeičiama kita. Trečia dalis skirta problemų suformulavimui, jų galimų sprendimų pateikimui.

1. Kaltinimo formos: valstybinis kaltinimas, privačiai viešas kaltinimas bei privatus kaltinimas

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje egzistuoja trys kaltinimo formos – valstybinis kaltinimas, privačiai viešas kaltinimas ir privatus kaltinimas. Šių tipų skyrimo kriterijus – viešumo ir dispozityvumo santykis kaltinime. Terminą „dispozityvus“ „Tarptautinių žodžių žodynas“ apibrėžia kaip pasirenkamą, pasirinktinį.⁹ Tai yra vienas iš teisinio reguliavimo metodų. „Dispozityvus metodas grindžiamas iniciatyva, reguliuojamųjų santykių dalyviams leidžia savarankiškai pasirinkti vieną ar kitą veiksmą.“¹⁰ Tokiu būdu šalims suteikiama galimybė teisinius santykius reguliuoti savo nuožiūra, žinoma, laikantis įstatymų numatytų ribų bei procedūrų, spręsti, ar teises bei teisėtus interesus ginti teisiniu keliu.

Taigi, valstybinis kaltinimas iš visų trijų formų nedispozityviausias. Jis inicijuojamas ir palaikomas valstybinių institucijų, nepriklausomai nuo nukentėjusiojo valios. Privačiai viešas kaltinimas dispozityvumo turi šiek tiek daugiau nei valstybinis kaltinimas, nes šio tipo procesą inicijuoja nukentėjusysis, nors toliau procesas vyksta būtent taip, kaip valstybinio kaltinimo atveju, valstybės institucijos vykdo baudžiamąjį persekiojimą. Privatus kaltinimas dispozityviausias. Toks procesas prasideda tik nukentėjusiojo valia, nesikišant valstybinėms institucijoms. Būtent nukentėjusioji šalis priima sprendimą, ar baudžiamasis procesas bus pradėtas, ar ne.

Užsienio šalių baudžiamasis procesas, tiek, kiek jis susijęs su kaltinimo formomis, tiek, kiek jis susijęs su kaltinimo formų iš vienos į kitą pakeitimu, taip pat yra šio darbo objektas. Taigi, Rusijos baudžiamajam procesui¹¹ būdingos lygiai tokios pačios, kokios egzistuoja ir Lietuvoje, kaltinimo formos. Vokietijai ir Norvegijai privačiai viešas kaltinimas nėra būdingas, bent jau tiesiogiai, kaip toks, neišskiriamas, todėl šių šalių baudžiamajame procese taikomos valstybinio ir privataus kaltinimo formos.

Valstybinis kaltinimas Lietuvoje dar vadinamas viešu arba oficialiu. Viešas jis yra todėl, kad valstybinis kaltintojas, palaikydamas valstybinį kaltinimą, gina viešą interesą. Tai reiškia, kad padaryta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Nebūtų klaida, jeigu ir užsienio valstybėse taikomas valstybinis kaltinimas būtų pavadintas viešu. Svetur šia kaltinimo forma taip pat ginamas viešasis interesas.

⁹ VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2001, p. 222.

¹⁰ VANSEVIČIUS, Stasys. *Teisės teorija*. Vilnius, 1998, p. 27.

¹¹ Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

LR Konstitucijos 118 straipsnyje vartojama „asmens, visuomenės ir valstybės teisių bei teisėtų interesų“¹² sąvoka, LR BK - „visuomenės ir valstybės interesų“¹³ sąvoka, LR BPK – „visuomenės ir valstybės interesų“, „visuomenės interesų“ ir „visuomeninės reikšmės“¹⁴ sąvokos. Nors šių sąvokų formuluotės truputį skiriasi, visos jos turi tą pačią reikšmę. Taigi, pateikti teisės aktai „visuomeninės reikšmės“ ar „visuomeninio intereso“ konstrukciją įtvirtina, tačiau nė vienas jos neapibrėžia. „Nesant viešojo intereso apibrėžimo, labai svarbu, kaip teismai aiškina (priimdami procesinius sprendimus), kas yra viešasis interesas...“¹⁵

Kol nebuvo LR Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimo Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05, kuriame išsamiau aiškinama, kas yra viešasis interesas, praktikai vadovavosi kitų teismų, pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, LAT formuluojamu, dažnai civilinėse bylose, šios konstrukcijos turiniu. LAT yra pasisakęs, jog viešojo intereso sąvoka – „vertinamojo pobūdžio, jos turinys gali būti atskleidžiamas tik analizuojant konkrečios bylos faktines aplinkybes ir aiškinant bei taikant joms konkrečias teisės normas, bet ne *a priori*“¹⁶. Panašiai šis teismas konstatavęs ir kitose civilinėse bylose, pavyzdžiui, 2003 m. gruodžio 15 d. nutartyje Nr. 3K-3-1103/2003, 2004 m. lapkričio 29 d. nutartyje Nr. 3K-3-629/2004, 2005 m. balandžio 11 d. nutartyje Nr. 3K-3-209/2005 ir t.t.

LR Konstitucinis Teismas 2006 m. nurodė, jog „BPK 409 straipsnio 1 dalies (2003 m. birželio 19 d. redakcija) formuluotė „nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę“ yra sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pavyzdžiui, su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, su nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir t.t.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis: sprendžiant, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas“¹⁷.

Valstybinis kaltinimas vadinamas viešu ir dėl to, kad teismo proceso viešumas – teisinės valstybės požymis. Jis įtvirtintas ne tik LR BPK 9 straipsnyje, LR Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 117 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 7 straipsnyje, bet ir Europos Sąjungos

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro metodinės rekomendacijos viešajam interesui ginti. Patvirtinta 2006 m. sausio 19 d. įsakymu Nr. I-11.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2003.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04.

lygmeniu - Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje¹⁸. Turint omenyje praeitį, kuomet, ypač diktatūrinėse valstybėse, teismai bei teisėsaugos institucijos susidorodavo su politinei valdžiai netinkamais asmenimis, slaptumas asocijuojasi su „nešvariais darbais“¹⁹, o teisinėje valstybėje valstybinės institucijos ar įstaigos privalo būti autoritetingos bei nepriekaištingos. Dėl to daugelyje valstybių bylų nagrinėjimo viešumo yra laikomasi.

Lietuvoje šis principas įgyvendinamas bet kuriam, sulaukusiam 16 metų, asmeniui leidžiant stebėti teismo procesą, jeigu tas procesas teismo nutartimi nėra pripažintas uždaru, taip pat žiniasklaidos pagalba visuomenė gali būti informuojama apie konkretų procesą. Be to, valstybinis kaltinimas per specialius įgaliojimus turintį valstybės pareigūną palaikomas valstybės vardu. Vienas iš valstybės elementų – tauta, kurią sudaro atskiri individai.²⁰ Taigi, pareigūnas, vykdydamas jam priskirtas pareigas, valstybės vardu, tam tikra prasme vykdo jas kiekvieno asmens vardu. Todėl teisinga, skaidru ir logiška, kad asmenims suteikiama galimybė žinoti, apie valstybės pareigūnų vykdomą veiklą. Žinoma, ši taisyklė, kaip ir visos kitos, turi išimčių, nes pasitaiko atvejų, kuriais proceso viešumo svarbą nustelbia kiti, svarbesni dalykai, tokie, kaip žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumo apsaugojimas, atvejai, kuomet „viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį“²¹.

Valstybinis kaltinimas yra viena iš pagrindinių valstybinio kaltintojo arba prokuroro atliekamų funkcijų. Ji pirmiausiai numatyta LR Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalyje: „Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras“. Tai reiškia, jog tik prokuroras, valstybės pareigūnas, kuris turi specifinius valdingus įgaliojimus, atliekantis kitokias funkcijas nei teisingumo vykdymas, tiesiogiai pavestas LR Konstitucijos, aukščiausią teisinę galią turinčio teisės akto, turi pareigą palaikyti valstybinį kaltinimą, „siekti įkaltinti kaltininkus ir pasiekti, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas“²², tvirtai įsitikinant, jog nebus nubaustas nekaltas asmuo.

LR BPK 42 straipsnis valstybinį kaltinimą apibrėžia kaip prokuroro veiklą, kuria įrodinėjamas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltumas²³. Įstatymų leidėjas, įpareigotas LR Konstitucijos, LR baudžiamojo proceso kodekse valstybinio kaltintojo teises ir pareigas apibūdino išsamiau. Ikiteisminio tyrimo stadijoje prokuroras dar tik ruošiasi oficialiam kaltinimui, nes šioje

¹⁸ VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius, 2003, p. 225.

¹⁹ MAKSIMAITIS, Mindaugas; VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997, p. 213-285. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 398-427.

²⁰ BIRMONTIENĖ, Toma, et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002, p. 486-488.

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

²² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 598.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

stadijoje nėra ir kaltinamojo, o tik įtariamasis. Taigi, LR BPK IV dalis numato prokuroro įgaliojimus, veiksmus bei galimus sprendimus, formuluojant oficialų kaltinimą, išdėstomą kaltinamajame akte. Prokuroro teises ir pareigas, jo statusą reglamentuoja ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas.

Pagal šias teisės normas, Lietuvoje valstybinį kaltinimą palaiko tik prokuroras. Vokietijoje šią funkciją atlieka taip pat prokuroras, o štai Norvegijoje kaltinimą palaikyti gali ir policija²⁴. Rusijos baudžiamasis procesas įdomus tuo, jog čia valstybiniu kaltintoju gali būti ne tik prokuroras, bet ir tyrėjas ar tardytojas (Rusijos BPK 5 straipsnio 6) punktas). Pastarieji du valstybės pareigūnai valstybinio kaltintojo funkcijas atlieka tuomet, kai ikiteisminis tyrimas užbaigiamas užklausos forma.²⁵

Pagrindinių baudžiamojo proceso gairių, konstitucinių principų, tokių kaip nekaltumo prezumpcijos principas, proceso teisingumo (sąžiningumo) principas, proporcingumo principas, principas, kad teisingumą vykdo tik teismas, proceso viešumo principas, teisės į gynybą principas, valstybinės proceso kalbos principas, teismo nepriklausomumo ir bešališkumo principas, baudžiamojo proceso konstitucinių institutų – ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme, valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose - egzistavimas rodo, kad Lietuvos baudžiamasis procesas vyksta pagal tam tikrą bendrą modelį: „ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme“²⁶.

Taigi, standartiškai baudžiamasis procesas Lietuvoje vyksta valstybinio kaltinimo tvarka. Taip yra numatyta ir Vokietijos²⁷, Norvegijos²⁸ bei Rusijos²⁹ baudžiamojo proceso kodeksuose. Tai yra aiški ir tiesiogiai įtvirtinta taisyklė. Baudžiamojo proceso teisme metu prokuroro palaikomas valstybinis kaltinimas yra valstybės funkcija. Tai yra viena iš pagrindinių baudžiamojo proceso dalyvių veiklos kryptių, kurios „susijusios su dalyvių vaidmeniu ir leidžia atlikti įstatyme numatytą baudžiamojo proceso paskirtį“³⁰. Valstybei tiesiogiai atlikti šią funkciją neįmanoma, todėl ji realizuojama per specialius įgaliojimus turintį pareigūną. Valstybinio kaltinimo palaikymu yra ginami padaryta nusikalstama veika pažeistos asmens, visuomenės ir valstybės teisės ir teisėti interesai. Be kaltinimo

²⁴ GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius, 1997, p. 63.

²⁵ Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04.

²⁷ Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1987.

²⁸ Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas, 1981, No. 25.

²⁹ Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

³⁰ AŽUBALYTĖ, Rima; ZAJANČKAUSKIENĖ, Jolanta. *Baudžiamojo proceso teisė. Bendrosios dalies kurso pagrindinės tezės: metodinė priemonė*. Vilnius, 2006, p. 6.

nebūtų baudžiamosios bylos dalyko, nes tiesiog nebūtų pagrindo prokurorui ką nors įrodinėti. Kad kaltinimas egzistuotų, būtina jį palaikyti. Kaltinimą palaiko kaltintojas, todėl jo dalyvavimas baudžiamajame procese būtinas.

Valstybinis kaltinimas palaikomas dėl visų nusikalstamų veikų, išskyrus LR BPK 167 straipsnio 1 dalyje bei 407 straipsnyje numatytas veikas, t.y., išskyrus tas veikas, dėl kurių procesas turi vykti privačiai viešo ar privataus kaltinimo tvarka. Užsienio šalyse, kuriose taikomas privačiai viešo ir/ar privataus kaltinimo institutas, valstybinis kaltinimas taip pat palaikomas dėl tų veikų, dėl kurių nepalaikomas privačiai viešas ir/ar privatus kaltinimas.³¹ Valstybinio kaltinimo procesas Lietuvoje pradedamas valstybės pareigūno ar nukentėjusiojo ar teisėto jo atstovo, atstovo pagal įstatymą ar įgalioto atstovo, iniciatyva, ir kartu prasideda ikiteisminis tyrimas, kurio metu prokuroras renka visus baudžiamajai bylai reikšmingus duomenis, atlieka įvairius procesinius veiksmus, reikalingus įrodyti nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltumą ir kaltininką teisingai nubausti, t.y., jį pasmerkti bei pritaikyti valstybės teisinės priemones³².

Šiuo atveju prokuroras dalyvauja nuo pat baudžiamosios bylos pradžios iki pat pabaigos, taip pat ir aukštesnės instancijos teismuose. Ikiteisminio tyrimo metu prokuroras teisėtais būdais renka duomenis, kurie leistų įsitikinti, jog nusikalstamą veiką padarė įtariamasis. Tai nereiškia, kad turi būti besąlygiškai siekiama įtariamąjį įkaltinti³³. Ikiteisminis tyrimas turi būti atliekamas objektyviai, renkant tiek patvirtinančius, tiek paneigiančius įtariamojo kaltę ikiteisminio tyrimo duomenis. Šioje stadijoje įtariamojo formaliai niekas nekaltina, jam būna pareikštas tik įtarimas, o „valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija formaliai įvykdoma prokurorui perskaitant kaltinamąjį aktą (BPK 271 straipsnio 1 dalis) bei pasakant kaltinamąją kalbą baigiamųjų kalbų metu (BPK 293 straipsnis)“³⁴, ir tai paaiškina LR Konstitucinio Teismo teiginį, jog valstybinis kaltinimas palaikomas baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme.

Kadangi LR Konstitucija numato konkrečią kaltinimo formą - valstybinį kaltinimą, tai suponuoja, jog šalia valstybinio kaltinimo gali egzistuoti ir kokia nors kita kaltinimo forma. Tai patvirtina ir LR Konstitucinis Teismas: „bendrojo baudžiamosios proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamosios proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba)

³¹ Vokietijos baudžiamosios proceso kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1987. Norvegijos baudžiamosios proceso kodeksas, 1981, No. 25. Rusijos baudžiamosios proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

³² DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, 2008, p. 40.

³³ GODA, Gintaras. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 3, p. 11.

³⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamosios proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 77. Lietuvos Respublikos baudžiamosios proceso kodekso komentaras. II tomas. Vilnius, 2003, p. 176.

valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas“.³⁵ Kadangi valstybinis kaltinimas yra taisyklė, o taisyklė visada turi išimčių, tai kitokios, LR Konstitucijos suponuojamos, kaltinimo formos ir yra išimtys. Jos gali egzistuoti su ta sąlyga, jeigu yra konstituciškai pagrįstos.

Pirmoji valstybinio kaltinimo išimtis – privačiai viešas kaltinimas. LR Konstitucija jo tiesiogiai nenumato, tačiau, kaip jau aukščiau buvo minėta, įstatymų leidėjas turi diskreciją, susidarant tam tikroms sąlygoms, įstatymu įtvirtinti ir kitokias kaltinimo formas. Būdamas konstituciškai pagrįstas, privačiai viešo kaltinimo egzistavimas LR Konstitucijai neprieštarauja.

Ši kaltinimo forma nėra gryna. Kaip jau pats pavadinimas sako, privačiai viešas kaltinimas turi tiek privataus, tiek viešo kaltinimo požymių. Šiai kaltinimo formai prielaidas sudaro LR BPK 167 straipsnis, nurodantis veikas, kurių atžvilgiu gali būti pradėtas privačiai viešo kaltinimo procesas, bei išimtis, kai net ir esant įtvirtintų nusikalstamų veikų sudėties požymiams, procesas turi būti vykdomas valstybinio kaltinimo tvarka.

Pagal LR BPK 167 straipsnio 1 dalį privačiai viešas kaltinimas galimas dėl grasinimo nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimo (LR BK 145 straipsnis), dėl išžaginimo, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 149 straipsnio 1 dalis), dėl seksualinio prievartavimo, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 150 straipsnio 1 dalis), dėl privertimo lytiškai santykiuoti, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 151 straipsnio 1 dalis), dėl vagystės, nesant kvalifikuojančių požymių, ar dėl nedidelės vertės svetimo turto vagystės (LR BK 178 straipsnio 1 ir 4 dalys), dėl neteisėto naudojimosi energija ir ryšių paslaugomis, nesant kvalifikuojančių požymių, ar dėl neteisėto naudojimosi energija ir ryšių paslaugomis, kai padaroma nedidelė turtinė žala (LR BK 179 straipsnio 1 ir 3 dalys), dėl sukčiavimo, nesant kvalifikuojančių požymių, ar dėl sukčiavimo, kai išvengiama arba panaikinama nedidelės vertės turtinė prievolė (LR BK 182 straipsnio 1 ir 3 dalys), dėl turto pasisavinimo, nesant kvalifikuojančių požymių, ar dėl turto pasisavinimo, kai pasisavinamas nedidelės vertės turtas ar turtinė teisė (LR BK 183 straipsnio 1 ir 3 dalys), dėl turto iššvaistymo, nesant kvalifikuojančių požymių, ar dėl turto iššvaistymo, kai iššvaistomas nedidelės vertės svetimas turtas ar turtinė teisė (LR BK 184 straipsnio 1 ir 3 dalys), dėl turtinės žalos padarymo apgaule (LR BK 186 straipsnis), dėl savavaldžiavimo, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 294 straipsnio 1 dalis).³⁶

Privačiai viešo kaltinimo baudžiamasis procesas gali vykti tik gavus nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio asmens skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, kas reiškia, jog pareigūnas šiuo atveju ikiteisminio tyrimo neinicijuoja, išskyrus išimtis, numatytas LR BPK 167 straipsnio 2 dalyje.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

Baudžiamasis procesas negali vykti privačiai viešo kaltinimo tvarka, o turi būti vykdomas valstybinio kaltinimo tvarka, kai:

1) padaryta nusikalstama veika, nurodyta aptariamo straipsnio 1 dalyje, turi visuomeninę reikšmę;

2) LR BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodyta nusikalstama veika padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų.

Baudžiamasis procesas tokiose bylose prasideda taip, kaip ir privataus kaltinimo bylose, nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo iniciatyva, tačiau privačiai viešo kaltinimo atveju procesas toliau vyksta įprastai, bendra tvarka, taip, kaip būna valstybinio kaltinimo bylose, t.y., atliekamas ikiteisminis tyrimas, viso proceso metu dalyvauja valstybinis kaltintojas, prokuroras, kuris, naudodamasis Lietuvos Respublikos įstatymų jam suteiktomis teisėmis ir pareigomis, atlieka kaltinimo ir kitas funkcijas³⁷.

Toks baudžiamasis procesas, lyginant jį su valstybinio kaltinimo procesu, iš esmės neturi jokių išskirtinių bruožų. Tai yra valstybinio kaltinimo procesas, prasidedantis privačiam kaltinimui būdinga vada. Taigi, ši forma - valstybinio bei privataus kaltinimo sujungimo rezultatas. Turint omenyje, jog baudžiamasis procesas ypač išryškina priešingų interesų susikirtimą – visuomeninio intereso nustatyti nusikaltimus padariusius asmenis bei juos teisingai nubausti ir atskiro individo intereso į jo, kaip asmens, teisių neliečiamumą³⁸ – privačiai viešo kaltinimo instituto įvedimas gali būti pateisinamas kaip bandymas maksimaliai suderinti visuomeninį bei privatų interesus.

Iš analizuotų užsienio šalių, privačiai viešo kaltinimo institutas tiesiogiai įtvirtintas tik Rusijos BPK ir iš esmės yra toks pat, kaip ir Lietuvoje. Rusijoje baudžiamasis procesas privačiai viešo kaltinimo tvarka gali vykti dėl veikų, nurodytų Rusijos BPK 20 straipsnio 3 dalyje, t.y., dėl išžagavimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 131 straipsnio 1 dalis), dėl seksualinio prievartavimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 132 straipsnio 1 dalis), dėl žmogaus ir pilietinių teisių ir laisvių lygybės pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 136 straipsnio 1 dalis), dėl kišimosi į asmens privatų gyvenimą, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 137 straipsnio 1 dalis), dėl asmens susižinojimo neliečiamumo pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 138 straipsnio 1 dalis), dėl asmens būsto neliečiamumo pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 139 straipsnio 1 dalis), dėl nepagrįsto atsisakymo įdarbinti besilaukiančią moterį ar moterį, auginančią vaiką iki trejų metų, ar nepagrįsto besilaukiančios moters ar moters, auginančios vaiką iki trejų metų, atleidimo iš darbo (Rusijos BK 145 straipsnis), dėl autorių teisių ir gretutinių teisių

³⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 76-78, p. 294-296.

³⁸ GODA, Gintaras. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 3, p. 11.

pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 146 straipsnio 1 dalis), dėl išradėjo ir patento teisių pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 147 straipsnio 1 dalis)³⁹.

Privačiai viešo baudžiamųjų bylų proceso pagrindas – nukentėjusiojo prašymas, tačiau, pagal Rusijos BPK 147 straipsnio 2 dalį, gali būti ir išimčių. Valstybinis kaltintojas gali pradėti baudžiamąjį procesą ir be nukentėjusiojo prašymo, jeigu pastarasis dėl bejėgiškos būklės negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų. Toliau “procesas tokiose [aut. past. – privačiai viešo kaltinimo] baudžiamosiose bylose vyksta bendra tvarka⁴⁰, t.y., tokia tvarka, kokia būdinga valstybinio kaltinimo procesui – atliekamas ikiteisminis tyrimas, viso proceso metu dalyvauja valstybinis kaltintojas, kuriuo, kaip jau anksčiau buvo minėta, gali būti prokuroras, tyrėjas ar tardytojas, ir kuris, naudodamasis Rusijos Federacijos įstatymų jam suteiktomis teisėmis ir pareigomis, atlieka kaltinimo ir kitas funkcijas.

Privatus kaltinimas dar įvardijamas kaip neviešas. Neviešumas pasireiškia tuo, jog privataus kaltinimo proceso metu ginamas asmens, privatus, o ne visuomeninis interesas, ir tą interesą gina nukentėjusysis, privatus asmuo, pats ar per teisėtą atstovą, savo, o ne valstybės vardu. Privatus kaltinimas yra kaip atsvara viešam procesui, todėl vadinamas neviešu. „Neviešas kaltinimo procesas“ gali asocijuotis su „uždaru teismo posėdžiu“. Teismas, žinoma, dėl tam tikrų aplinkybių gali nuspręsti, jog neviešo kaltinimo byla turi būti nagrinėjama uždareme teismo posėdyje ar uždaruose teismo posėdžiuose. Šia prasme, formuluotės tarsi sutampa, tačiau iš tiesų jos nėra tą patį reiškiančios, todėl jų maišyti nereikėtų.

Privataus kaltinimo vadinimas neviešu bei valstybinio kaltinimo vadinimas viešu yra diskutuotinas. Privataus kaltinimo procesas iš esmės nėra neviešas, nes teisinėje valstybėje turi būti laikomasi proceso viešumo principo. Toks procesas, neišimtiniais atvejais, nėra mažiau viešas už valstybinio kaltinimo procesą – jame gali dalyvauti asmenys, sukakę 16 metų, bei apie tokį procesą žiniasklaida gali informuoti visuomenę, todėl terminas „neviešas“ privataus kaltinimo atžvilgiu tinkamas santykinai.

A. E. Petrovos nuomone, privatus kaltinimas netgi neturėtų būti vadinamas privačiu, nes vien dėl to, kad įstatymų leidėjas, įtraukdamas privataus kaltinimo kategorijai priskiriamas veikas į baudžiamąjį kodeksą, nustatė jų visuomeninį pavojingumą, procesas negali būti privatus. Vietoj „privataus kaltinimo“ bei „viešo kaltinimo“ ji siūlo vartoti atitinkamai „neoficialaus kaltinimo“ bei „oficialaus kaltinimo“ terminus.⁴¹

³⁹ Rusijos baudžiamasis kodeksas, 1996, No. 63-FZ.

⁴⁰ Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

⁴¹ ПЕТРОВА Н. Е. *Часное и субсидиарное обвинение*. Самара. 2004, p. 65-66.

Privatus kaltinimas - antroji valstybinio kaltinimo išimtis. Kas dėl teisinio reglamentavimo, situacija tokia pati, kaip ir privačiai viešo kaltinimo atveju. LR Konstitucijoje tokia kaltinimo forma tiesiogiai nėra numatyta, tačiau Įstatymų leidėjui paliekama laisvė spręsti apie kitokios kaltinimo formos būtinumą ir jos įtvirtinimą įstatymu. Nors Seimas šiuo požiūriu ir laisvas, bet neabsoliučiai.

„Įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų, inter alia pareiškėjo nurodytų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą. <...> baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais.“⁴²

Tai reiškia, kad įstatymų leidėjo laisvė kurti teisės aktus santykinė, nes jis privalo veikti LR Konstitucijos rėmuose. Taigi, ir privataus kaltinimo forma sukurta laikantis Lietuvos Respublikoje aukščiausią teisinę galią turinčio teisės akto, jam neprieštaraujant. Todėl šiai kaltinimo formai galioja ir tai, jog ji neegzistuoja, jeigu nebūtų konstituciškai pagrįsta.

Privataus kaltinimo bylų procesas numatytas LR BPK XXX skyriuje. Įstatymas aiškiai apibrėžia veikų, dėl kurių galimas privatus kaltinimas, ratą. Įstatymų leidėjas, įvertinęs tokių veikų padarymo priežastis bei motyvus ir laikydamas, kad baudžiamosios teisės taikymas žmonių santykiuose yra paskutinė priemonė, palieka pačiam nuo tos veikos nukentėjusiam asmeniui teisę spręsti, ar dėl tos veikos turi vykti baudžiamasis procesas, ar kreiptis į teismą, kad šią veiką padaręs asmuo būtų traukiamas baudžiamajon atsakomybėn.

Reikia pažymėti, kad privataus kaltinimo veikos yra mažiau pavojingos, lyginant su veikomis, kurių atžvilgiu atliekama valstybinio kaltinimo funkcija. Tarybų Sąjungoje dalį privataus kaltinimo bylų galėjo nagrinėti net ir draugiškieji teismai, kurie taikydavo ne baudžiamąsias sankcijas, o visuomeninio poveikio priemones⁴³. Tačiau, nors privataus kaltinimo veikų kategorijai priskiriamų veikų pavojingumas ir mažesnis, J. Tomaševičius teigia, jog „daug sunkių nusikaltimų tiesiogiai yra

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04.

⁴³ TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas draugiškajame teisme. *Socialistinė teisė*, 1986, Nr. 1, p. 46.

susiję su buitinais konfliktais, šeimyniniais nesklandumais, nepalankiais asmeniniais santykiais tarp artimų žmonių, giminių, kaimynų, draugų ir pan.“⁴⁴, akcentuodamas šio tipo proceso svarbą.

Veikos, pagal kurias Lietuvoje galimas privatus kaltinimas, yra šios: nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (LR BK 139 straipsnio 1 dalis), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (LR BK 140 straipsnio 1 dalis), žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (LR BK 148 straipsnis), seksualinis priekabiavimas (LR BK 152 straipsnis), šmeižimas (LR BK 154 straipsnis), įžeidimas (LR BK 155 straipsnis), neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (LR BK 165 straipsnis), neteisėtas informacijos apie asmens privatą gyvenimą atskleidimas ir panaudojimas (LR BK 168 straipsnis), turto sunaikinimas ar sugadinimas (LR BK 187 straipsnio 1 ir 3 dalys), turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo (LR BK 188 straipsnis), mirusiojo atminimo paniekimas (LR BK 313 straipsnis). Sąrašas yra galutinis, ir tik įstatymų leidėjas gali jį pakeisti ar papildyti.⁴⁵

Užsienio šalys taip pat nurodo konkrečias veikas, dėl kurių galimas privataus kaltinimo procesas. Vokietijos bei Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksuose privataus kaltinimo veikų sąrašas daug ilgesnis, lyginant su LR BPK 407 straipsnyje pateikiamomis veikomis, todėl, norint jas pristatyti, tikslinga imtis grupavimo.

Vokietijos BPK 374 straipsnio (1) dalis įtvirtina, jog aptariama kaltinimo forma galima dėl veikų, priskiriamų nusikaltimams viešajai tvarkai, pavyzdžiui, dėl asmens būsto neliečiamumo pažeidimo (Vokietijos BK 123 straipsnis), įžeidimo nusikaltimų grupei, pavyzdžiui, dėl šmeižimo (Vokietijos BK 185-189 straipsniai), išskyrus šmeižimą Vokietijos BK 194 straipsnio (4) dalyje nurodytų politinių asmenų atžvilgiu, asmeninio gyvenimo privatumo pažeidimams, pavyzdžiui, dėl susirašinėjimo slaptumo pažeidimo (Vokietijos BK 202 straipsnis), nusikaltimams kūno vientisumui, pavyzdžiui, dėl kūno sužalojimo (Vokietijos BK 223 ir 229 straipsniai), asmeninei laisvei, pavyzdžiui, dėl grasinimo (Vokietijos BK 241 straipsnis), konkurencijai, pavyzdžiui, dėl kyšio paėmimo ar pasiūlymo verslo sandoriuose (Vokietijos BK 299 straipsnis), nuosavybei, pavyzdžiui, dėl nusikalstama veika padarytos žalos nuosavybei (Vokietijos BK 303 straipsnis) bei dėl kitų veikų, kurios įtvirtintos įstatymuose, t.y., Įstatyme prieš nesąžiningą konkurenciją, Patentų įstatyme, Augalų įvairovės apsaugos įstatyme ir t.t.⁴⁶

Norvegijos BPK privataus kaltinimo veikas ne konkrečiai išvardija, o grupuoja į: 1) veikas, dėl kurių nepalaikomas valstybinis kaltinimas, 2) veikas, dėl kurių nepalaikomas valstybinis kaltinimas ir

⁴⁴ TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų klausimu. *Socialistinė teisė*, 1981, Nr. 2, p. 41.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁴⁶ Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1987.

nenustatoma, jog dėl tokių veikų turėtų būti palaikomas valstybinis kaltinimas, 3) veikas, kurias baudžiamojo persekiojimo institucijos tirti atsisakė ar kurių valstybinio kaltinimo procesą apleido.⁴⁷ Dėl trečio punkto veikų privatus kaltinimas galimas ta apimtimi, kuria baudžiamojo persekiojimo institucijos jų netyrė. Reikia pažymėti, kad toks reglamentavimas privataus kaltinimo veikų ratą labai išplečia, ir liudija kaltinimo formų pakeitimo didelį lankstumą.

Norvegija veikas, dėl kurių galimas privataus kaltinimo procesas, pristato gana įdomiu principu. Šios valstybės BPK pateiktas privataus kaltinimo veikų sugrupavimas nurodo jokių konkrečių veikų, tačiau baudžiamajame kodekse yra nemažai kriminalizuotų veikų, kurias įtvirtinančiuose straipsniuose pateikiamos tokios nuostatos: „valstybinis kaltinimas galimas tik nukentėjusiojo prašymu arba esant visuomeniniam interesui“, „valstybinis kaltinimas galimas tik nukentėjusiojo prašymu“ ar „valstybinis kaltinimas galimas tik esant visuomeniniam interesui“⁴⁸.

Tai reiškia, jog, jeigu nėra nukentėjusiojo prašymo dėl valstybinio kaltinimo proceso pradėjimo ar jeigu padarytos nusikalstamos veikos atžvilgiu nėra visuomeninio intereso, baudžiamojo persekiojimo institucijos pačios valstybinio kaltinimo proceso neinicijuoja. Tai yra tokios veikos, dėl kurių valstybinis kaltinimas paprastai nevykdomas, nes prokuroras kaltinti nusikalstamos veikos padarymu tokiais atvejais tiesiog neprivalo.

Pacituotos nuostatos atitinka Norvegijos BK 77 straipsnį, kuris nurodo: „Dėl nusikalstamų veikų palaikomas valstybinis kaltinimas, nebent nustatyta kitaip.“, t.y., jos patenka į „nustatyta kitaip“ formuluotės turinį. Aptariamoms šalies BPK įtvirtina dvi kaltinimo formas – valstybinį kaltinimą ir privatų kaltinimą. Taigi, jeigu dėl tokių veikų valstybinis kaltinimas nepalaikomas, vadinasi, atsiranda galimybė inicijuoti ir palaikyti privatų kaltinimą.

Norvegijoje privataus kaltinimo veikos – nusikaltimai viešajai tvarkai, pavyzdžiui, paslapčių, sužinotų vykdant tam tikras pareigas, atskleidimas (Norvegijos BK 144 straipsnis), visuomenės saugumui, pavyzdžiui, sąmoningas užkrėtimas venerine liga (Norvegijos BK 155 straipsnis), viešajai moralei, pavyzdžiui, nepadorus elgesys su kitu žmogumi, grasinant, ypač veikiant slaptai ar naudojantis tuo, jog nukentėjusysis priklausomas nuo kaltininko (Norvegijos BK 194 straipsnis), šeimos narių tarpusavio santykiams, pavyzdžiui, neteisėtas vaiko atskyrimas nuo tėvų ar globėjų (Norvegijos BK 216 straipsnis), asmeninei laisvei, pavyzdžiui, žmogaus veiksmų laisvės varžymas (Norvegijos BK 222 straipsnis), kito asmens gyvybei, kūnui ir sveikatai, pavyzdžiui, užpuolimas (Norvegijos BK 228 straipsnis), taip pat baudžiamieji nusižengimai valstybės valdžios institucijoms, pavyzdžiui, neteisėtas areštuotų, konfiskuotų ar pan. daiktų sunaikinimas, sugadinimas, paslėpimas ar atsikratymas jais ar

⁴⁷ Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas, 1981, No. 25.

⁴⁸ Ibid.

nesilaikymas teisėto draudimo ar plombos, uždėtos įgalioto asmens, sulaužymas ar sugadinimas (Norvegijos BK 343 straipsnis).

Kitos privataus kaltinimo veikos šios šalies BK patenka į tokias nusikaltimų grupes: melagingas kaltinimas, pavyzdžiui, nepagrįstas asmens apkaltinimas, padarius nusikalstamą veiką, kreipiantis į teismą ar baudžiamojo persekiojimo instituciją, bei kito asmens klaidinimas dėl tokio apkaltinimo (Norvegijos BK 170 straipsnis), grobstymas, vagystė ir neteisėtas naudojimas, pavyzdžiui, neteisėtas naudojimas ar kitoks disponavimas svetimu trumpalaikiu turtu, jo pasisavinimas, padarant savininkui didelę žalą (Norvegijos BK 261 straipsnis), prievartavimas ir plėšimas, pavyzdžiui, turto prievartavimas (Norvegijos BK 266 straipsnis), sukčiavimas ir pasitikėjimo sulaužymas, pavyzdžiui, žalos padarymas pasitikėjimo sulaužymu (Norvegijos BK 275, 276 straipsniai), vandalizmas, pavyzdžiui, kito žmogaus neteisėtas paveikimas kaltininko naudai atlikti tam tikrą veiksmą, dėl kurio veikiantysis patiria ekonominę žalą (Norvegijos BK 294 straipsnis), jūrų nusikaltimai, pavyzdžiui, įlipimas į laivą ar pasislėpimas jame, neteisėtai išlydinti ar parlydinti laivą, ar su tikslu žvejoti ar medžioti už karalystės ribų (Norvegijos BK 301 straipsnis) ir kitos veikos, įtvirtintos Norvegijos BK 344, 350, 354, 355, 371, 390, 390 a, 408, 413, 421, 425, 426, 430, 430 a straipsniuose.⁴⁹

Rusijoje privataus kaltinimo procesas gali vykti tik keturių veikų atžvilgiu, ir, kaip numato šios šalies BK, t.y., tyčinis nesunkus kūno sužalojimas (115 straipsnis), fizinio smurto panaudojimas (116 straipsnis), šmeižimas (129 straipsnio 1 dalis) bei įžeidimas (130 straipsnis).

„Esant tokioms veikoms [aut. past. – pagal kurias gali būti pradėtas privataus kaltinimo procesas] pats nukentėjęs turi spręsti, ar šiomis veikomis jo interesai paliesti taip aštriai, kad dėl to verta kreiptis į teismą ir pradėti privataus kaltinimo procesą.“⁵⁰ Vadinasi, tokiais atvejais teisėsaugos institucijos nesikiša ir baudžiamojo proceso neinicijuoja (išskyrus išimtis). Taip yra todėl, kad lemiamą vaidmenį vaidina subjektyvus elementas.

Pavyzdžiui, įžeidimo atveju vienas asmuo tam tikrą žodį gali priimti kaip įžeidžiantį, kitas – kaip pajuokavimą. Pats asmuo turi suvokti, jog jo savigarba vienaip ar kitaip yra pažeista⁵¹. Būtent dėl privataus kaltinimo veikų subjektyvaus pobūdžio ir numatytas privataus kaltinimo institutas. Į taip vadinamas „virtuvės“ bylas teisėsaugos institucijos nesikiša, nes kišdamosi nukentėjusiojo ir kaltininko santykius jos galėtų paaštrinti dar labiau.

⁴⁹ Norvegijos baudžiamasis kodeksas, 1902, No. 10.

⁵⁰ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcellis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 599.

⁵¹ TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas draugiškajame teisme. *Socialistinė teisė*, 1986, Nr. 1, p. 46.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima suformuluoti pirmąjį privataus kaltinimo bruožą – procesas dėl nusikalstamų veikų, numatytų LR BPK 407 straipsnyje, pradedamas tik gavus nukentėjusio asmens skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą. Taip yra ir analizuojamose užsienio valstybėse. Logiška, kad jeigu asmuo yra suinteresuotas pradėti baudžiamąjį procesą kaltininko atžvilgiu, jis pats ir kreipiasi į kompetentingas institucijas, turinčias visus įgaliojimus padėti ginti pažeistas asmens teises bei teisėtus interesus. Privataus kaltinimo bylose ikiteisminis tyrimas paprastai neatliekamas, bet teisėjas, matydamas, jog tai yra reikalinga, gali įpareigoti ikiteisminio tyrimo įstaigą atlikti tam tikrus procesinius veiksmus.

Privataus kaltinimo bylos yra tokios bylos, kuriose kaltinimą palaiko pats nukentėjęs arba jo teisėtas atstovas, privatus kaltintojas. Atstovas bus teisėtas, jei jis bus atstovas pagal įstatymą arba įgaliotas atstovas. Atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio arba neveiksnaus nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys (LR BPK 53 straipsnio 2 dalis), tokiais atstovais gali būti ir asmens, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariai ar artimieji giminaičiai (LR BPK 53 straipsnio 4 dalis). Įgaliotais atstovais gali būti advokatai, advokatų padėjėjai, kiti aukštąjį teisinį išsilavinimą turintys asmenys (LR BPK 55 straipsnio 2 dalis).

Privatus kaltintojas gali būti atstovaujamas ir Vokietijoje, Norvegijoje bei Rusijoje. Vokietijos ir Rusijos baudžiamojo proceso kodeksuose įtvirtinta, kad privačiam kaltintojui gali padėti advokatas ar asmuo, atitinkantis advokato padėjėją.⁵² Norvegijoje advokato, kaip privataus kaltintojo atstovo, dalyvavimas apeliacinėje instancijoje netgi privalomas. Šios valstybės BPK 410 straipsnis nurodo: „Bylose, nagrinėjamosiose Apeliaciniame teisme, privatus kaltintojas privalo įpareigoti advokatą vesti bylą. Privataus kaltintojo teisės pasirengimo proceso bei bylos nagrinėjimo metu gali būti realizuojamos tik per advokatą. Kitais atvejais privatus kaltintojas gali veikti asmeniškai ar per teisėtą atstovą, laikydamasis Civilinio proceso kodekso 4 skyriaus teisės normų.“

Privataus kaltinimo baudžiamųjų bylų procesas ypatingas dar dėl vieno niuanso – prokurorui surašius kaltinamąjį aktą ir perdavus bylą teismui, prieš teisiamąjį teismo posėdį vyksta taikinamasis teismo posėdis, kurio metu teisėjas pasiūlo proceso šalims, nukentėjusiajam ir kaltinamajam, susitaikyti. Šalims susitaikius, privataus kaltinimo byla nutraukiama, nesusitaikius, byla toliau nagrinėjama teisiamajame teismo posėdyje. Taikinamojo posėdžio nebūna nei privačiai viešo kaltinimo

⁵² Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1987. Rusijos Baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

procesė, nei valstybinio kaltinimo procesė. Rusiškame privačiai viešo kaltinimo procesė taikymo procedūra taip pat nenumatoma.⁵³

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Vokietijoje taikinimo procedūra atliekama ne visų privataus kaltinimo veikų atžvilgiu. Ji galima dėl asmens būsto neliečiamumo pažeidimo, šmeižimo, išskyrus šmeižimą Vokietijos BK 194 straipsnio (4) dalyje nurodytų politinių asmenų atžvilgiu, susirašinėjimo slaptumo pažeidimo, kūno sužalojimo, grasinimo bei nusikalstama veika padarytos žalos nuosavybei. Pradėdamas privataus kaltinimo procesą dėl šių veikų, nukentėjusysis teismui pateikia liudijimą, jog susitaikymo galimybė buvo išnaudota. Norvegijoje nukentėjusiojo ir kaltinamojo galimybė susitaikyti numatoma BPK 419 straipsnyje, tik ši procedūra atliekama, remiantis Civilinio proceso kodekse įtvirtintomis teisės normomis. Rusijos baudžiamojo proceso kodekse nukentėjusiojo ir kaltinamojo susitaikymą numato 20 straipsnio 2 dalis.

Panašu, kad privataus kaltinimo bylų kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas yra LR BK 38 straipsnyje įtvirtinto atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko, instituto dalis, tačiau, anot A. Baranskaitės, LR BK 38 straipsnis, nors baudžiamasis įstatymas tiesiogiai ir nedraudžia, „neturėtų būti taikomas toms nusikalstamoms veikoms, kurių procesas vyksta pagal privataus kaltinimo instituto taisyklės“⁵⁴. Kadangi privataus kaltinimo baudžiamojo proceso eiga specifinė, šiai bylų kategorijai įprasta baudžiamojo proceso tvarka negali būti taikoma. Taigi, ir kaltininkas negali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiuoju pagal LR BK 38 straipsnį. Tokia išskirtinė pozicija kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo privataus kaltinimo bylose atžvilgiu palaikoma ir kitų valstybių baudžiamosios teisės doktrinoje.

⁵³ Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ.

⁵⁴ BARANSKAITĖ, Agnė. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius, 2007, p. 101.

2. Aplinkybės, galinčios nulemti kaltinimo formos pakeitimą

2.1. Aplinkybės, galinčios nulemti valstybinio arba viešo kaltinimo formos pakeitimą į privatą arba neviešą

Kaip jau minėta, paprastai baudžiamosiose bylose palaikomas valstybinis kaltinimas. Privatus kaltinimas - išimtinis atvejis. Taigi, kad bylos nagrinėjimas pereitų iš viešo kaltinimo į neviešą, reikia, jog susidarytų tam tikros sąlygos.

Pirma, turi paaiškėti, jog byla turi būti kvalifikuojama pagal LR BK straipsnį, numatytą LR BPK 407 straipsnyje. Šios veikos yra privataus intereso ribose, todėl yra privataus kaltinimo dalyku. Būna, kad remiantis pradiniais ikiteisminio tyrimo duomenimis, veika kvalifikuojama pagal vieną LR BK straipsnio dalį, bet, surinkus daugiau ikiteisminio tyrimo duomenų, paaiškėja, jog nusikalstama veika turi būti kvalifikuojama pagal kitą dalį.

Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pradžioje veika buvo kvalifikuojama pagal LR BK 139 straipsnio 2 dalį; nustatyta, jog padaryta nusikalstama veika atitinka nesunkaus sveikatos sutrikdymo dėl neatsargumo požymius; veikos rezultatas – du sužaloti žmonės, tačiau vėliau, surinkus daugiau duomenų, paaiškėja, kad įtariamasis sužalojo vieną žmogų, ir veika turi būti kvalifikuojama pagal to paties straipsnio 1 dalį. Tai pagal LR BK 139 straipsnio 2 dalį baudžiamoji byla turi vykti valstybinio kaltinimo tvarka, o pagal 1 dalį – byla yra privataus kaltinimo.

Perkvalifikavus nusikalstamą veiką, viešas kaltinimas turi būti pakeistas neviešu. Taigi, šiai sąlygai susidarius, ikiteisminis tyrimas nutraukiamas, ir nukentėjusiajam išaiškinama teisė ginti savo pažeistas teises ar teisėtus interesus, kreipiantis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Jam turi būti išaiškinta, į kokį teismą kreiptis, koks turi būti skundo arba pareiškimo, jeigu nukentėjusiajam atstovauja atstovas, turinys, kuriam keliami formalūs reikalavimai daug didesni nei kreipimuisi, pagal kurį pradedamas ikiteisminis tyrimas, nukentėjusiam asmeniui turi būti duodama kreipimosi į teismą forma.

Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos „Atmintinėje policijos pareigūnams, sprendžiantiems konfliktų šeimoje atvejus“ aiškiai nurodyta, ką turi daryti pareigūnas, matydamas, jog padaryta nusikalstama veika – privataus kaltinimo dalykas. Jis turi:

- „išaiškinti aukos teises, jų realizavimo galimybes, aiškiai nurodant, kokių veiksmų ji turi imtis, jeigu nori pradėti baudžiamąjį persekiojimą privataus kaltinimo tvarka;

- turi įteikti informacinius lankstinukus, kuriuose nukentėjusioji [aut. past. – nukentėjusysis] rastų reikalingos informacijos apie savo teises, jų gynybos, apsaugos galimybes, galimybę gauti nemokamą teisinę pagalbą;
- turi duoti pareiškimo į teismą privataus kaltinimo tvarka pavyzdį, paaiškinti, kaip reikia parengti minėtą dokumentą, kur kreiptis ir kt.;
- suteikti informaciją apie sveikatos sutrikdymo nustatymo tvarką, sąlygas, taip pat suteikti atitinkamų įstaigų kontaktinę informaciją;
- nurodyti kontaktinę informaciją arba kontaktuoti su organizacijomis, teikiančiomis paslaugas smurto šeimoje aukoms [aut. past. – taikoma smurto šeimoje atveju; kitais atvejais galima susisiekti su kitomis organizacijomis, galinčiomis konkrečiu atveju suteikti tam tikrą pagalbą];
- nustačius, kad konkretus smurto šeimoje atvejis yra priskirtinas prie turinčių visuomeninę reikšmę, kreiptis į prokurorą dėl privataus kaltinimo perėjimo į valstybinį.⁵⁵

Taigi, kompetentingas, turintis specialių teisinių žinių, pareigūnas nukentėjusįjį, galimą privatų kaltintoją, supažindina su privačiu kaltinimu bei jo tvarka. Privačiam kaltintojui, neturinčiam specialių žinių, atlikti kaltinimo funkciją iš tiesų sudėtinga. Jis priverstas arba pats tyrinėti teisės aktus, bet, tapus nukalstamos veikos auka, tam nelabai yra laiko, nes veikti reikia operatyviai, arba samdyti advokatą, kuris jam atstovautų.

Lyginant su prokuroru, privatus kaltintojas, kaip kaltintojas, nors ir įgyja teises iš esmės analogiškas toms, kuriomis teismo proceso metu naudojasi prokuroras, tačiau iš tiesų jo teisinis statusas atrodo apgailėtinais. Vien dėl to, jog prokuroras teisės srityje yra profesionalas, ir turi visas priemones bei galimybes kaltinimo funkciją atlikti žymiai geriau už privatų kaltintoją. Žinoma, šią problemą bandyta išspręsti, nukentėjusiajam suteikiant galimybę būti atstovaujamam, tačiau klausimas, ar ji išspręsta.

Vilniaus miesto 3-iasis apylinkės teismas, Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas, Panevėžio miesto apylinkės teismas bei Šiaulių rajono apylinkės teismas kreipėsi į LR Konstitucinį Teismą dėl tam tikrų BPK teisės normų, susijusių su privataus kaltinimo proceso reglamentavimu, atitikimo LR Konstitucijai.⁵⁶ Pareiškėjas suabejojo, ar privataus kaltinimo institutu nėra pažeidžiamas asmenų lygybės prieš įstatymą principas. „Šio principo galimas pažeidimas įžvelgiamas tame, kad įprastiniame

⁵⁵ Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. *Atmintinė policijos pareigūnams, sprendžiantiems konfliktų šeimoje atvejus*.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05.

processe nukentėjusiojo naudai veikia ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai, o privataus kaltinimo procese įrodinėjimo ir kaltinimo našta tenka pačiam nukentėjusiajam.⁵⁷

Viešo kaltinimo atveju nukentėjusiojo interesus gina profesionalas, o privataus kaltinimo bylose nukentėjusysis pats turi sugebėti ginti savo interesus, kas be specialaus pasirengimo, žinių bagažo yra praktiškai neįmanoma. Ne veltui privataus kaltinimo skundai dažniausiai atmetami, kaip neatitinkantys tokiam dokumentui keliamų formalių reikalavimų, pavyzdžiui, Vilniaus m. 1 apylinkės teismo nutartys privataus kaltinimo baudžiamosiose bylose: Nr. PK-44-463/2007, Nr. PK-39-111/2007, Nr. PK-37-654/2007 ir kt., kas apskritai leidžia manyti, jog privataus kaltinimo institutas nėra veiksmingas. Tačiau tai nėra šio darbo tema.

Kad valstybinis kaltinimas pereitų į privatų, pirmos sąlygos neužtenka. Turi būti ir antroji – kaltininkas turi būti žinomas. Jei „neturim“ kaltininko, nežinom, kas padarė nusikalstamą veiką, tai baudžiamoji byla negali būti nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka. Neišvengiamai turi būti atliekamas ikiteisminis tyrimas, kurio metu ir išsiaiškinama, kas tą nusikalstamą veiką padarė.

Ieškant kaltininko, atliekami įvairūs procesiniai veiksmai, kurių privatus kaltintojas atlikti negali, nes neturi specialių įgaliojimų. Tuo rūpinasi ikiteisminio tyrimo institucijos, todėl tokiu atveju ikiteisminis tyrimas yra būtinas. Ikiteisminis tyrimas – valstybinio kaltinimo baudžiamųjų bylų bruožas, taigi, ir privatus kaltinimas negalimas, nebent privačiai viešas (jeigu atitinka privačiai viešo kaltinimo procesui keliamas sąlygas), nes šiuo atveju, gavus nukentėjusiojo skundą ar jo atstovo pareiškimą, ikiteisminis tyrimas taip pat atliekamas.

Praktikoje galima tokia situacija, kai padaryta nusikalstama veika – viena iš tų, kurios įtvirtintos LR BPK 407 straipsnyje, tačiau kaltininkas yra nežinomas. Kadangi nėra antros būtinos sąlygos, procesas privataus kaltinimo tvarka vykti negali. Pradedamas ikiteisminis tyrimas, kurio metu kaltininkas išaiškinamas. Tuomet ikiteisminis tyrimas nutraukiamas ir nukentėjusiajam išaiškinama galimybė kreiptis į teismą dėl privataus kaltinimo. Teisėsaugos institucijų pagalba suradus kaltininką, išpildomos sąlygos palaikyti kaltinimą pagal privataus kaltinimo taisykles.

Trečia, nusikalstama veika žala padaryta asmeniui, kuris nepatenka į asmenų, dėl svarbių priežasčių negalinti ginti teisėtą savo interesų, ratą. LR Konstitucinis Teismas išaiškino, kaip reikėtų traktuoti formuluotę „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų“. Tai „apibūdina tokias situacijas, kai asmuo arba apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pavyzdžiui, dėl fizinės ar psichinės

⁵⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 599.

negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir t.t.), arba, nors ir gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti teisėtus savo interesus ir atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos teisėtus savo interesus imtūsi ginti, tačiau šių veiksmų (kitų priemonių) objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pavyzdžiui, dėl negalėjimo gauti reikalingą informaciją, neturėjimo teisės atlikti reikalingus proceso veiksmus ir t.t.).⁵⁸ Vadinasi, asmuo turi būti tinkamas subjektas, turi atitikti visus įstatymų numatytus reikalavimus, keliamus privačiam kaltintojui. Jeigu pats asmuo negali palaikyti privataus kaltinimo, ir nėra jo teisėto atstovo, tuomet nukentėjusiojo interesus ginti gali tik prokuroras, o, į procesą įsijungus prokurorui, tai jau valstybinis kaltinimas.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04.

2.2. Privačiai viešo kaltinimo neperėjimas į jokią kitą formą

Privačiai viešo kaltinimo procesas, kaip jau buvo minėta, pradedamas tik gavus nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą. Privatus asmuo pats arba per savo teisėtą atstovą kreipiasi į ikiteisminio tyrimo įstaigą dėl teisių bei teisėtų interesų gynimo. Privataus asmens iniciatyva pradedamas ikiteisminis tyrimas (išskyrus išimtis). Šis momentas ir nulemia tai, jog procesas ne grynai valstybinio kaltinimo, o privačiai viešas.

Viešas, kaip jau žinome, dėl to, kad toliau procesas vyksta pagal bendrą konstitucinį baudžiamojo proceso modelį – vyksta ikiteisminis tyrimas, jį pabaigus, byla perduodama į teismą teisminiam nagrinėjimui; visose stadijose dalyvauja prokuroras, kaip valstybinis kaltintojas. Tik pati tokio proceso pradžia yra nestandartinė, nebūdinga valstybinio kaltinimo procesui. Šios kategorijos bylų procesą gali pradėti ir prokuroras, pateikdamas reikalavimą, nelaukdamas kol nukentėjusysis pateiks skundą ar jo atstovas pareiškimą.

Ši kaltinimo forma nepereina į jokią kitą. Tačiau viešo kaltinimo byla gali tapti privačiai viešo kaltinimo byla. Tai yra tokios situacijos, kuomet, pirma, pradėjus ikiteisminį tyrimą, nebūna aišku, jog padarytą nusikalstamą veiką reikia kvalifikuoti pagal LR BK straipsnį, numatytą LR BPK 167 straipsnio 1 dalyje. Tai yra, ikiteisminis tyrimas prasideda vienokia padarytos nusikalstamos veikos kvalifikacija, o, gavus daugiau duomenų, paaiškėja, kad veika atitinka požymius veikos, dėl kurios turi vykti privačiai viešo kaltinimo procesas. Realiai toks pasikeitimas procesui neturi jokios įtakos, jeigu nesusiklosto tokia situacija, kai nėra gaunamas dokumentas, kuris pripažįstamas privačiai viešo kaltinimo proceso pagrindu, taikomos tokios pačios taisyklės, kokios ir buvo taikytos, tik tiek, kad pasikeičia veikos kvalifikacija.

Antra, kai ikiteisminis tyrimas pradedamas be būtino privačiai viešo kaltinimo procesui dokumento, ikiteisminio tyrimo pagrindo. Gali pasitaikyti atveju, kai ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas pradeda ikiteisminį tyrimą be nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo ar prokuroro reikalavimo, o įtariamojo veikoje yra požymių nusikalstamos veikos, dėl kurios tyrimas gali būti pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą ar pagal prokuroro reikalavimą.

Jeigu toks dokumentas nėra gautas, tai logiška, jog be dokumento, kuris yra ikiteisminio tyrimo pagrindas, ikiteisminis tyrimas vykti negali. Todėl, tokiai aplinkybei paaiškėjus, ikiteisminį tyrimą reikia sustabdyti ir, kreipiantis į nukentėjusįjį ar jo teisėtą atstovą ar prokurorą, išsiaiškinti, ar reikalingas dokumentas bus gautas. Jei nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas ar

prokuroro reikalavimas nėra gaunamas, tuomet tai yra aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas, ir ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas (LR BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktas).

2.3. Aplinkybės, galinčios nulemti privataus arba neviešo kaltinimo formos pakeitimą į valstybinį arba viešą

Šios aplinkybės iš esmės atitinka aplinkybes, nulemiančias viešo kaltinimo pakeitimą į neviešą. Jeigu šio darbo 2.1 dalyje pirma sąlyga – asmeninio pobūdžio veikos, tai šiuo atveju privatus kaltinimas turi būti pakeičiamas į valstybinį, jeigu veika išeina už privataus intereso ribų ir įgauna visuomeninę reikšmę. Visuomeninė reikšmė teismų praktikoje labai dažnai siejama su nukentėjusiuoju, kuris yra valstybės pareigūnas. Tai leidžia manyti, kad nusikalstama veika, padaryta valstybei reikšmingam asmeniui, žala padaroma ne tik nukentėjusiajam, bet ir visuomenei, todėl tokia veika yra visuomeninio pobūdžio.

Valstybinio kaltinimo baudžiamųjų bylų procesas vyksta dėl visų veikų, kurios neįeina į privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikų sąrašus, tačiau, kai privataus, taip pat ir privačiai viešo, kaltinimo veikomis yra pažeidžiamas visuomenės arba viešas interesas, valstybinis kaltinimas galimas ir dėl veikų, dėl kurių viešo kaltinimo procesas paprastai nevyksta. Tokiais atvejais prokuroras į procesą įsitraukti privalo, ir tokia byla bus jau ne privataus, o viešo kaltinimo.

Atsižvelgiant į tai, jog „nusikaltimas juridiskai įvertinamas dažniausiai tik po ilgo ir kruopštaus darbo, tokį vertinimą kartojant ir tikslinant“⁵⁹, susidaro situacijos, kai iš pradžių teismas ar ikiteisminio tyrimo įstaiga, jeigu dėl padarytos nusikalstamos veikos buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas ir vėliau nutrauktas, veiką kvalifikuoja pagal LR BK straipsnį, numatytą LR BPK 407 straipsnyje, tačiau vėliau paaiškėja, kad ta veika patenka į valstybinio kaltinimo veikų ratą. Tai yra paaiškėja, jog kaltininkas padarė ne privataus, o valstybinio kaltinimo veiką.

Tokiu atveju byla turėtų būti perduodama prokuratūrai, kad ši pradėtų ikiteisminį tyrimą, jeigu jis buvo pradėtas ir nutrauktas, tai jį atnaujintų. Veika tiriama pagal naują kvalifikaciją. Prokurorui surinkus pakankamai duomenų, įrodančių įtariamojo kaltumą, surašomas kaltinamasis aktas, ir byla perduodama teismui, kuriame, nagrinėjant baudžiamąją bylą, palaikomas valstybinis kaltinimas.

Neviešo kaltinimo procesas negali vykti ir tada, kai nusikalstama veika, numatyta LR BPK 407 straipsnyje, žala padaryta asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų. Paprastai privataus kaltinimo procesas prasideda nukentėjusiajam padavus skundą ar jo teisėtam atstovui pareiškimą, bet, jeigu nėra galimybių pateikti nei skundą, nei pareiškimą, LR BPK 409 straipsnio 1 dalis numato, kad tokiu atveju į procesą privalo įsitraukti prokuroras ir ginti nukentėjusiojo teises ir teisėtus interesus.

⁵⁹ BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. *Teisė*, 2008, Nr. 69, p. 8.

Šis atvejis iš tiesų įdomus tuo, kad privataus kaltinimo procesas pakeičiamas valstybiniu realiai jam dar net neprasidėjus. Yra beveik visi (be vieno) požymiai, kad baudžiamoji byla būtų nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka, bet tas vienas, trūkstamas, požymis – asmens, turinčio teisę pradėti privataus kaltinimo procesą, subjektiškumo neturėjimas – lemiamas, kad neviešas kaltinimas pasikeistų į viešą.

3. Manipuliacija kaltinimo formų pakeitime

3.1. „Visuomeninio intereso“ neapibrėžtumas. Formuluotės „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ traktavimas

Kaltinimo formos baudžiamajame procese pakeitimas absoliučiai priklauso nuo pakeitimo sąlygų susidarymo. Jeigu jos susidaro, kaltinimo forma pasikeičia, jeigu nesusidaro, tuomet kaltinimo forma lieka tokia, kokia buvo. Nepriklausomas nuo žmogiškojo faktoriaus sąlygų susidarymas nekeltų problemų, nes sukurtas mechanizmas veiktų tiksliai, būtent taip, kaip nustatyta. Deja, nustatytos sąlygos yra teorija, o teorija dažnai prasilenkia su praktika. Šis atvejis – ne išimtis.

Kai kurios kaltinimo formos pakeitimo sąlygos labai aiškios. Pavyzdžiui, konkrečiai LR BPK pateikiamos nusikalstamos veikos, dėl kurių galimas valstybinis kaltinimas, apeinant privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikas, dėl kurių tam tikrais atvejais gali ar turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas; privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikos taip pat labai konkrečios. Remiantis turimais duomenimis, nesunku nustatyti, ar kaltininkas žinomas, ar nežinomas. Tačiau problemos prasideda ten, kur atsiranda „visuomeninis interesas“ bei „dėl svarbių priežasčių negalėjimas ginti teisėtų savo interesų“.

Kaltinimo forma pasikeičia tik tuomet, kai išpildomos visos sąlygos. Tai reiškia, kad nesant nors vienos sąlygos, kaltinimo forma pasikeisti negali. O probleminės formuluotės, būdamos vienos iš būtinų sąlygų, dalyvauja visais atvejais, kuomet sprendžiamas kaltinimo formos pakeitimo klausimas. Vadinasi, atsiranda galimybė baudžiamąjį procesą pakreipti parankia linkme. Jeigu suteikta galimybė, kodėl ja nepasinaudoti?

LR Konstitucinis Teismas tiek 2006 m. sausio 16 d. nutarime Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05, tiek 2006 m. birželio 15 d. nutarime Nr. 45/04 paaiškino, ką talpina „visuomeninės reikšmės“ konstrukcija. Privalumas tai, jog šiuose nutarimuose pateikti kriterijai, pagal kuriuos galima nustatyti, kad veika turi visuomeninį interesą. Taigi, kriterijai numatomi tokie:

- 1) nukentėjusio asmens pareigos ar socialinis statusas,
- 2) visuomenės atgarsis dėl nusikalstamos veikos,
- 3) galimi padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai, jeigu dėl nusikalstamos veikos baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas.

Šis sąrašas negalutinis, tačiau akcentuojama, jog šie ir kiti visuomeninei reikšmei nustatyti pasitelkiami požymiai turi būti vertinami ne atsietai, o kompleksiskai.

Tačiau, problema ta, kad, nors LR Konstitucinis Teismas nurodė gaires, kaip nuspręsti, kada visuomeninis interesas yra, o kada jo nėra, bet, atsižvelgiant į besiklostančią praktiką, į „amžiną“ praktikų ginčą, akivaizdu, jog vis vien nėra aišku. Visuomenėje egzistuoja konsensusas dėl asmens pareigų ir socialinio statuso suvokimo, ir pareigas ar statusą nustatyti nėra sudėtinga. Priešinga situacija dėl likusių kriterijų.

Ar, pavyzdžiui, televizijos reportažas, kuriame pateikiama informacija apie padarytą nusikalstamą veiką, yra atgarsis visuomenėje? Ar močiucių pokalbis apie padarytą nusikalstamą veiką turguje yra atgarsis visuomenėje? Kaip nuspręsti, ar jau pakankamai internete diskutuojama apie padarytą nusikalstamą veiką, kad ją būtų galima laikyti sukėlusia atgarsį? Tuo labiau, kad dažnai ne tiek pati veika sukelia atgarsį visuomenėje, kiek žurnalistai, dažnai pateikdami iškraipytus, tikrovės neatitinkančius faktus, užpila degiojo skysčio ant žvakutės. Kaip nustatyti galimus padarinius?

Šitie ir dar begalė kitų klausimų kyla, kas iš tiesų rodo, kad formuluotės turinys, nors LR Konstitucinis Teismas ir bandė praktikus užvesti ant kelio, taip ir liko neaiškus. Be to, sąvoką komplikuoja tai, jog ji – vertinamojo pobūdžio. Jeigu net teisės normų, kurios gali būti laikomos objektyviomis, atžvilgiu „teisininkai priima subjektyvius sprendimus, kurie priklauso nuo pačių „Temidės sergėtojų“ įsitikinimų, etinių nuostatų ir pan.“⁶⁰, tai vertinama „plaukiojanti“ teisinė idėja ar principas subjektyvumo prasme vertinimo laisvės ar diskrecijos ribas tik išplečia.

Šioms dviem aplinkybėms susidėjus į vieną vietą, interpretuojant, atsiranda galimybė atitrūkti nuo interpretuojamo objekto. Tačiau, nesant aiškaus, konkretaus objekto, net neįmanoma nustatyti, ar interpretacija nuo jo atitrūkusi, ar ne. Toks, tiesa neparemtas, aiškinimas tėra nuomonė. Vadinasi, vienokia ar kitokia nuomonė yra kaltinimo formos pakeitimo sąlygos dalis.

Išanalizavus praktinius pavyzdžius, išryškėja dvi šių formuluočių aiškinimo tendencijos, kurios sukuria teisėsaugos institucijų konfrontaciją. Teismas, vertindamas, ar privataus kaltinimo veika turi visuomeninę reikšmę, kai nukentėjusysis - Seimo narys ar kitas valstybės pareigūnas, laikosi tik pirmo LR Konstitucinio Teismo pateikiamo kriterijaus ir teigia, jog tokia veika neabejotinai turi visuomeninę reikšmę. Prokuratūra, esant toms pačioms aplinkybėms, visuomeninę reikšmę aiškina plačiau, taip, kaip nurodoma minėtuose LR Konstitucinio Teismo nutarimuose, ir teigia, kad tokia veika visuomeninio intereso neturi.

Remiantis tuo, kad, kaip konstatavo LR Konstitucinis Teismas, kriterijai, padedantys nustatyti, ar padaryta nusikalstama veika turi visuomeninį interesą, ar neturi, turi būti vertinami kompleksiskai, o ne atsietai, akivaizdu, kad teismas, visuomeninį interesą, susiedamas tik su nukentėjusiojo statusu, su

⁶⁰ ŽILIONIS, Martynas. Pragmatinis požiūris į teisę ir jos objektyvumą. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 2 (48), p. 30.

vienu atsietu kriterijumi, nesilaiko LR Konstitucinio Teismo nutarimų. Tai yra faktas, tačiau šiuo atveju - ne esminis dalykas. Kadangi teismo pozicija ta, jog veika turi visuomeninę reikšmę, tai tas teismo kriterijus, kuris nurodo į asmens pareigas, socialinį statusą, teismui yra labai parankus tokią pasirinktą poziciją paremti. Šis kriterijus aiškus ir pilnai išpildytas turinio prasme, nėra dviprasmiškas ir nekelia jokių abejonių.

Tačiau, net ir remdamasis visais LR Konstitucinio Teismo nurodytais kriterijais, teismas kuo puikiausiai galėtų laikytis tos pačios pozicijos, t.y., kad privataus kaltinimo veika, nuo kurios nukentėjęs asmuo yra Seimo narys ar kitas valstybės pareigūnas, turi visuomeninį interesą. Juk, kaip aukščiau buvo minėta, kas yra „visuomeninė reikšmė“ iki galo nėra aišku, todėl, ją aiškinant, pateikiama viso labo nuomonė. Tai reiškia, kad teisingumo prasme jos neįmanoma patikrinti. Šiuo atžvilgiu, prokuratūra nėra pranašesnė už teismą, nebent tuo požiūriu, jog laikosi LR Konstitucinio Teismo išaiškinimų, bet jos pozicija dėl „visuomeninio intereso“ traktavimo yra lygiai tokia pati nuomonė. Nei teismas teisus, nei prokuratūra teisi. Bet jų nuomonė yra svarbi tuo, jog lemia kaltinimo formą.

Situacija tokia, kad byla prasidėjo privataus kaltinimo tvarka. Teismas, veiką pripažindamas turinčia visuomeninę reikšmę, kaltinimo formą keičia į valstybinio kaltinimo. Tokia byla turi būti perduodama prokuratūrai, kad ši atliktų ikiteisminį tyrimą. Tokiu būdu teismas privataus kaltinimo bylos santykinai „atsikrato“. Tuo metu prokuratūra, veiką pripažindama neturinčia visuomeninės reikšmės, teismo nutartį skundžia ar atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą. Tokiais sprendimais prokuratūra privataus kaltinimo bylos nepriima, ir kaltinimo forma dėl to nepasikeičia. Jeigu teismas „visuomeninio intereso“ atžvilgiu laikytųsi prokuratūros pozicijos, o prokuratūra – teismo, tuomet problemų nekiltų, nes byla būtų nagrinėjama ir išnagrinėta greitai ir sklandžiai.

Tačiau, atsižvelgiant į šias aplinkybes, į tai, jog: 1) „visuomeninio intereso“ turinys – nuomonė, 2) ta nuomonė lemia kaltinimo formą ir 3) teisėsaugos institucija priima sprendimus, pagal kuriuos byla turi būti perduodama kitai institucijai, kyla pagrįsta abejonė, ar „visuomeninės reikšmės“ konstrukcija nėra manipuliuojama, ar teisėsaugos institucijos šiuo atveju nėra suinteresuotos privataus kaltinimo bylos nespręsti. Dėl susidariusios institucijų konfrontacijos, byla „stumdoma“ iš vienu rankų į kitas, kas ne tik vilkina bylos išnagrinėjimą, bet ir švaisto valstybės pinigus, nes juk teisminis procesas kainuoja. Anot R. Jurkos, įgyvendinant proceso per kuo trumpiausią laiką principą, baudžiamasis procesas, nepriklausomai nuo jo procesinės formos, negali būti be reikalo vilkinamas.⁶¹ Be to, proceso

⁶¹ JURKA, Raimundas. Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos. *Teisės problemos*, 2009, Nr. 1 (63), p. 57.

optimizavimas reikalauja imtis tokių priemonių, kad baudžiamojo proceso tikslai būtų „pasiekti kuo greičiau ir mažesnėmis fizinėmis, intelektinėmis ir finansinėmis sąnaudomis“⁶².

Jau liaudies teisėjai Tarybų Sąjungos laikais privataus kaltinimo bylas kėlė nenoriai, nes iškėlę prisiimdavo veiksmus, kurie ne privataus kaltinimo kategorijai priskiriamose bylose buvo atliekami tyrimo organų. Tuo metu galiojo dar abstraktesnė už „visuomeninį interesą“ ar „dėl svarbių priežasčių negalėjimą ginti teisėtą savo interesų“ nuostata „pripažinimas esant reikalinga atlikti parengtinį tyrimą“, kuri taip pat lėmė, kad, jeigu reikalingumas bus pripažintas, privataus kaltinimo byla atiteks tyrimo organams. Liaudies teisėjai, naudodamiesi tuo, jog įstatymas nenurodė, kuo vadovautis, pripažįstant parengtinio tyrimo atlikimo būtinybę, keldavo baudžiamąsias bylas ir nemotyvuotu nutarimu siūsdavo jas parengtiniam tyrimui daryti.⁶³ Tai faktai, įrodantys, kaip buvo anksčiau, tačiau įdomu, ar tokia ydinga praktika nėra tęsiama.

Grįžtant į dabartį, vienas iš pavyzdžių – Arūno Valinsko prieš Aleksandr Sacharuk byla. Žinodamas, kad šmeižimo atveju, procesas turi vykti privataus kaltinimo tvarka, Arūnas Valinskas su skundu, kuriame išdėstyti kaltinimai Aleksandr Sacharuk dėl žiniasklaidos priemonėje paskleistos tikrovės neatitinkančios, Arūno Valinsko požiūriu, žeminančios informacijos (šmeižtą reglamentuoja LR BK 154 straipsnis), kreipėsi tiesiai į Vilniaus m. 3 apylinkės teismą.

Vilniaus m. 3 apylinkės teismas 2009 m. rugsėjo 1 d. nutartimi Arūno Valinsko privataus kaltinimo skundą nutarė perduoti LR Generalinei prokuratūrai spręsti klausimą dėl ikiteisminio tyrimo atlikimo. Ši nutartis 2009 m. rugsėjo 4 d. LR Generalinės prokuratūros buvo apskūsta, tačiau Vilniaus apygardos teismas 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartimi prokuratūros skundą atmetė. Pirmos instancijos teismo priimta nutartis argumentuojama taip:

- 1) „LR BPK 225 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad bylos, kuriose kaltinamieji nusikalstamos veikos padarymo metu buvo Respublikos Prezidentu, Seimo ar Vyriausybės nariais, Konstitucinio Teismo teisėjais, teisėjais ar prokurorais, teisingos apygardos teismui“⁶⁴;
- 2) kadangi galimai padaręs nusikalstamą veiką asmuo yra LR Seimo narys, tai nukentėjusysis „neturi galimybės tinkamai apginti savo pažeistą teisę, pasinaudojant privataus kaltinimo proceso galimybėmis“⁶⁵.

⁶² GODA, Gintaras. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007, Nr. 65, p. 50.

⁶³ TOMAŠEVIČIUS. Josifas. Privataus kaltinimo bylų parengtinis tyrimas. *Socialistinė teisė*, 1982, Nr. 3, p. 28-29.

⁶⁴ Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2009 m. rugsėjo 1 d. nutartis.

⁶⁵ Ibid.

Vilniaus apygardos teismas minėtoje nutartyje pateikia šiuos argumentus:

- 1) „pareiškėjo ketinimas patraukti baudžiamojon atsakomybėn Lietuvos Respublikos Seimo narį už galimai jo padarytą nusikalstamą veiką, be abejonės turi visuomeninę reikšmę ir gali sukelti rezonansą visuomenėje.“⁶⁶;
- 2) tik Generalinis prokuroras gali kreiptis į Seimą su prašymu duoti sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn.

Tokią teismų poziciją šiuo atveju verta paanalizuoti. Apylinkės teismas visų pirma, remdamasis LR BPK 225 straipsnio 1 dalimi, nustato, kad byla nėra teisinga šiam teismui, o yra teisinga apygardos teismui, ir nusprendžia bylą perduoti Generalinei prokuratūrai, jog ši atliktų ikiteisminį tyrimą. Kyla pagrįstas klausimas, kodėl apylinkės teismas, nustatęs, kad aptariamoje situacijoje privataus kaltinimo bylą nagrinėti - apygardos teismo kompetencija, nenutarė bylą perduoti teismui, kuriam ji teisinga. Kaip išsiaiškinimas, jog byla apylinkės teismui neteisinga, logiškai susijęs su sprendimu bylą perduoti prokuratūrai, kad ši atliktų ikiteisminį tyrimą?

Į šį abejotiną loginio mąstymo dėmenų sąryšį dėmesį atkreipusi ir LR Generalinė prokuratūra. 2009 m. rugsėjo 4 d. skunde „Dėl neteisėtos ir nepagrįstos nutarties“ pažymima: „[BPK] 228 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta imperatyvi nuostata, jog teismas, iki bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje nustatęs, kad gauta baudžiamoji byla jam neteisinga, tą bylą perduoda pagal teisingumą. 228 straipsnio 3 dalyje taip pat numatyta, jog apylinkės teismas, teisiama jame posėdyje nustatęs, kad byla teisinga apygardos teismui, visais atvejais ją perduoda pagal teisingumą.“⁶⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad, kaip J. Tomaševičius nurodo, ir anksčiau liaudies teisėjai, pažeisdami įstatymo normas, su laisvos formos lydraščiais perduodavo privataus kaltinimo skundus parengtiniam tyrimui atlikti, neiškėlę baudžiamosios bylos, nors tai padaryti jie privalėjo pagal TSR BPK 128 straipsnį.⁶⁸

Antras pirmos instancijos teismo argumentas – jeigu įtariamasis turi LR Seimo nario statusą, t.y., imunitetą, vadinasi, nukentėjęs asmuo negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų. Su šiuo argumentu susijęs ir apygardos teismo antras argumentas - tik Generalinis prokuroras gali kreiptis į Seimą su prašymu duoti sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn. Pirmuoju iš šių dviejų argumentų remiamas tas pats sprendimas – perduoti bylą prokuratūrai atlikti ikiteisminį tyrimą, antruoju - Generalinio prokuroro skundo atmetimas.

Akivaizdu, jog teismas, naudodamas tokius argumentus, “imunitetą” susieja su “dėl svarbių priežasčių negalėjimo ginti teisėtų savo interesų” formuluotės turiniu. Kas yra LR Seimo nario

⁶⁶ Vilniaus apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2009 m. rugsėjo 4 d. skundas „Dėl neteisėtos ir nepagrįstos nutarties“.

⁶⁸ TOMAŠEVIČIUS. Josifas. Privataus kaltinimo bylą parengtinis tyrimas. *Socialistinė teisė*, 1982, Nr. 3, p. 30.

imunitetas nurodyta Lietuvos Respublikos Seimo statuto 22 straipsnio 3 dalyje. Joje įtvirtinta, kad „Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, išskyrus atvejus, kai jis užtinkamas bedarantis nusikaltimą (in flagranti).“⁶⁹

Imunitetu naudojasi ne tik Seimo nariai, bet ir LR Ministras Pirmininkas, ministrai, LR Konstitucinio Teismo teisėjai. Šiems asmenims yra nustatytos ne tik tokios pat saugumo garantijos, bet ir taikomas toks pat asmens neliečiamybės režimas kaip ir Seimo nariams.⁷⁰ Konstitucijoje taip pat įtvirtintas ir teisėjų imunitetas. Nacionaliniu imunitetu nuo baudžiamosios jurisdikcijos taip pat naudojasi prokurorai, Valstybės saugumo departamento bei Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai. Taigi, visiems šiems valstybės pareigūnams, įgijus nukentėjusiojo, įtariamojo ar kaltinamojo statusą, būtų svarstomas „visuomeninio intereso“ klausimas.

Tiesa, LR Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. ir 2006 m. birželio 15 d. nutarimuose, pateikdamas „visuomeninės reikšmės“ traktuotę, omenyje turi tai, jog veika, gali būti pripažįstama turinti visuomeninę reikšmę tuomet, kai viena iš aplinkybių – būtent nukentėjusiojo statusas. Iš Vilniaus apygardos teismo argumentų aišku, kad šis kalba apie įtariamojo ar kaltinamojo statusą. Nors LR Konstitucinis Teismas nurodė nukentėjusįjį, tačiau, logiška, kad reikėtų atsižvelgti tiek į nukentėjusiojo, tiek į įtariamojo ar kaltinamojo statusą. Juk nusikalstamas veikas darantis Seimo narys, žalos gali padaryti ne tik paskiriems asmenims, bet ir visuomenei.

Formuluotę „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų“, kaip jau aukščiau buvo minėta, yra paaiškinęs LR Konstitucinis Teismas 2006 m. birželio 15 d. nutarime. Čia nurodyta, jog asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, kai:

- 1) asmuo apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtūsi ginti;
- 2) asmuo gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti teisėtus savo interesus ir atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos teisėtus savo interesus imtūsi ginti, tačiau šių veiksmų (kitų priemonių) objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti.

Seimo nario asmens neliečiamybė, susijusi būtent su asmeniu, turinčiu Seimo nario statusą. Seimo narys – vienas iš trijų valstybės valdžios institucijų, įstatymų leidžiamosios valdžios, atstovas, taigi, aukšto rango valstybės pareigūnas. Kad toks asmuo tinkamai atliktų savo pareigas, valstybė turi užtikrinti, jog žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio valstybės, savivaldybių

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo statutas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15-249.

⁷⁰ ŠILEIKIS, Egidijus. Imunitetas ir administracinio poveikio priemonės. *Teisė*, 2000, Nr. 34, p. 40-43.

institucijų, jų pareigūnų ir tarnautojų, taip pat kitų asmenų poveikio jo gyvybei, sveikatai, fizinio aktyvumo laisvei ir bet kokio kėsینimosi į jo psichinę ir dvasinę būseną, jo intelektualinę ir kūrybinę raišką. Todėl tiek LR Konstitucijos 62 straipsnis, tiek LR Seimo statuto 22 straipsnis įtvirtina, kad baudžiamasis persekiojimas tokio asmens atžvilgiu nepradedamas iš karto ir nepradedamas be Seimo leidimo.

Pastarajame teisės akte nurodyta norma, reglamentuojančia, kad esant įtarimams, jog Seimo narys padarė nusikalstamą veiką, Generalinis prokuroras su prašymu patraukti tam tikrą Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn turi kreiptis į Seimą, numatoma tam tikra specifinė procedūra. Vadinasi, kol ta procedūra nėra atlikta, tol Seimo nario statusą turinčio asmens atžvilgiu ikiteisminio tyrimo veiksmai, jeigu veika, susijusi su valstybiniu ar privačiai viešu kaltinimu, procesinių priemonių taikymas negali būti atliekami, kartu negali būti palaikomas ir valstybinis ar privatus kaltinimas.

Remiantis tuo, kas ką tik išdėstyta, galima teigti, jog privatus kaltintojas, pateikdamas teismui skundą ar jo teisėtas atstovas - prašymą dėl nusikalstamos veikos, kuri galimai padaryta Seimo nario, išreiškia savo valią, tačiau negali atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti. Nukentėjęs šiuo atveju iš tiesų negali realizuoti savo, kaip nukentėjusio asmens ir kaip privataus kaltintojo, teisių ir pareigų, tačiau tas negalėjimas yra sąlyginis. Atlikus nustatytą procedūrą, gavus Seimo sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, nukentėjęs savo teises ir teisėtus interesus ginti galės. Tuomet bus taikomi bendrieji baudžiamojo persekiojimo pagrindai.

Numatyta procedūra neturi būti traktuojama kaip nukentėjusio asmens teisių ir teisėtų interesų gynimo kelio užkirtimas. Tokiu atveju teismui tereikia kreiptis į Generalinį prokurorą, kad šis paprašytų Seimo leidimo patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn. Jeigu įtariamojo imunitetas traktuojamas, kaip nukentėjusio asmens teisių ir teisėtų interesų gynimo kelio užkirtimas, tai pagal tą pačią logiką turėtų reikšti, kad Seimo nario imunitetu pažeidžiamas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas.

Seimo nario asmens neliečiamybės atėmimas vyksta tokia tvarka: „Išklausius generalinio prokuroro pranešimą dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo, Seimo posėdyje daroma ne trumpesnė negu vienos valandos, bet ne ilgesnė negu dviejų valandų pertrauka. Po pertraukos Seimas priima vieną iš dviejų sprendimų:

- 1) sudaryti tyrimo komisiją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę;

2) pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus – toks sprendimas svarstomas ir priimamas tik tuo atveju, jeigu yra šio statuto 230 straipsnio 1 dalyje nurodytų subjektų [aut. past. – ne mažiau kaip ¼ Seimo narių grupės] siūlymas.⁷¹

Pirmuoju atveju tyrimo komisija, nagrinėdama klausimą dėl Seimo nario neliečiamybės atėmimo, privalo į komisijos posėdį pakviesti ir išklausti Seimo narį, kurio baudžiamosios atsakomybės klausimas sprendžiamas, arba kitą jo įgaliotą Seimo narį, taip pat prokuratūros atstovą. Jeigu kviečiamas Seimo narys arba kitas jo įgaliotas Seimo narys neatvyksta į komisijos posėdį be svarbios priežasties arba atsisako pateikti komisijai paaiškinimus, komisija turi teisę priimti sprendimą nedalyvaujant Seimo nariui ar kitam jo įgaliotam Seimo nariui. Gavus sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, jam gali būti taikomos visos reikalingos procesinės priemonės.

Jeigu Seimas priima sprendimą pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus, jie vykdomi Seimo statute nustatyta tvarka. Seimo narys netenka Seimo nario mandato. Nuo šio momento Seimo nario imunitetas jam nustoja galioti, todėl baudžiamasis persekiojimas tokio asmens atžvilgiu gali būti pradedamas bendraisiais pagrindais. Seimo narys savo mandato gali atsisakyti ir pats. Tuomet Seimo leidimo prašyti nereikėtų.

Vilniaus apygardos teismas teisingai nurodo, kad „išskirtinę teisę kreiptis į Seimą su prašymu duoti sutikimą patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn suteikta Lietuvos Respublikos Generaliniam prokurorui“⁷². Tačiau jis tą kreipimąsi sieja su ikiteisminio tyrimo pradėjimu – sutikimą gauti „gali tik generalinis prokuroras pradėjęs ikiteisminį tyrimą“⁷³. Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą imuniteto panaikinimo tvarką, reikia pažymėti, jog Generaliniam prokurorui į Seimą užtenka tik kreiptis. Kad būtų gautas LR Seimo leidimas Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, pagal tokį reglamentavimą Generalinis prokuroras ikiteisminio tyrimo neturi pradėti, tuo labiau, kad imunitetą turinčio asmens atžvilgiu ikiteisminio tyrimo pradėti ir neįmanoma.

Pirmas Vilniaus apygardos teismo argumentas vienareikšmiškai galimai padarytos nusikalstamos veikos visuomeninę reikšmę sieja su įtariamojo statusu, su tuo, jog jis yra Seimo narys. Apie kitus LR Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarime pateiktus kriterijus teismas nutartyje nekalba. Tai reiškia, kad šis Konstitucinio Teismo nutarimas, būdamas visiems privalomas, šiuo atveju nėra taikomas, ta dalimi, kuri praktikams taip ir liko neaiški. Tokios praktikos laikomasi ir kitose bylose.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Seimo statutas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15-249.

⁷² Vilniaus apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis.

⁷³ Ibid.

Pavyzdžiui, Algirdo Paleckio prieš Andrių Kubilių privataus kaltinimo byloje dėl šmeižimo Vilniaus m. 1 apylinkės teismas 2009 m. lapkričio 2 d. nutartyje nurodo: „A. Paleckis nusikalstamos veikos padarymu kaltina A. Kubilių, kuris skunde nurodytų įvykių metu buvo bei šiuo metu yra Lietuvos Respublikos Seimo narys ir Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas, todėl skunde nurodyta veika neabejotinai turi visuomeninę reikšmę“⁷⁴.

Pastarojoje byloje Vilniaus apygardos teismo 2009 m. lapkričio 24 d. nutartyje nurodoma: „Sutinkamai su Lietuvos Respublikos BPK 409 str. 1 d., jeigu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę <...>, prokuroras dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. <...> A. Paleckis kreipėsi privataus kaltinimo skundu ir prašė patraukti Andrių Kubilių baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos BK 154 str. 2d., kuris taip pat yra numatytas BPK 407 str. 1 d. A. Paleckis nusikalstamos veikos padarymu kaltina A. Kubilių, kuris skunde nurodytų įvykių metu buvo bei šiuo metu yra Lietuvos Respublikos Seimo narys ir Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas.“⁷⁵.

Gintaro Songailos prieš Valdemar Tomaševski privataus kaltinimo byloje dėl šmeižimo Vilniaus apygardos teismas 2009 m. spalio 23 d. nutartyje nurodo: „Lietuvos Respublikos BPK 409 str. 1 d. numatyta, kad jeigu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę, prokuroras dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. <...> Nagrinėjamas skundas liečia du parlamentarus, todėl nėra jokio pagrindo teigti, kad galimai nusikalstamos veikos neturi visuomeninės reikšmės ir turi būti pradėtas baudžiamasis procesas (BPK 409 str.)“⁷⁶.

Visi šie konkretūs pavyzdžiai patvirtina anksčiau pateiktą išvalgą, jog teismai, svarstydami, ar Seimo nario ar kito valstybės pareigūno padaryta nusikalstama veika yra reikšminga visuomenei ar ne, atsižvelgia tik į asmens užimamas pareigas ar jo statusą.

Tariant, jog hipotezė, kad teismas, dėl tam tikrų, tik jam žinomų, priežasčių nenorėdamas nagrinėti privataus kaltinimo bylos, „visuomeniniu interesu“ manipuliuoja, teisinga, galima teigti, kad teismui iš esmės nesvarbu, keliais ir kokiais kriterijais remtis, kaip savo poziciją argumentuoti. Jis žino, kad pagal nustatytas baudžiamojo proceso taisykles norimą rezultatą, bylos perdavimą prokuratūrai, lems pripažinimas, kad veika turi visuomeninę reikšmę, taigi, užtenka atrasti nors menkiausią kabliuką, kuris padėtų paremti nusistatytą poziciją. Kadangi, remiantis bylos duomenimis, faktas, jog įtariamasis ar kaltinamasis yra Seimo narys, nenuginčijamas, aiškus, ir jis kuo puikiauusiai paremia pasirinktą poziciją, teismas į interpretacinius svarstymus dėl „visuomeninio intereso“ daugiau ir nesivelia. Šis

⁷⁴ Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 2 d. nutartis.

⁷⁵ Vilniaus apygardos teismo 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis.

⁷⁶ Vilniaus apygardos teismo 2009 m. spalio 23 d. nutartis.

faktas yra žymiai svaresnis už neturinčius pagrindo svarstymus apie padarytos nusikalstamos veikos galimus padarinius ir panašius dalykus, kuriuos numato kiti kriterijai. Laikantis faktų, aiškumo, tikslumo, galima įtikinti, jog pozicija teisinga. Ir nesukelti abejonių, kad „visuomenine reikšme“ manipuliuojama.

Grįžtant prie Arūno Valinsko prieš Aleksandr Sacharuk bylos, tokie buvo teismų argumentai, tačiau palyginimui reikalinga ir prokuratūros pozicija. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo nutartį LR Generalinė prokuratūra 2009 m. rugsėjo 4 d. skundu „Dėl neteisėtos ir nepagrįstos nutarties“ apskundė. Šį skundą apygardos teismui atmetus, LR Generalinė prokuratūra priėmė 2009 m. spalio 27 d. nutarimą „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“. Skunde pateikiami tokie atsakomieji argumentai:

- 1) apylinkės teismas, kuriam šiuo atveju byla neteisinga, galėjo priimti vienintelį procesinį sprendimą – priimti nutartį bylą perduoti pagal teisingumą į Vilniaus apygardos teismą;
- 2) „apylinkės teismas padarė nepagrįstą išvadą, kad tais atvejais, kai kaltinamasis yra Seimo narys, privataus kaltinimo skundą padavęs asmuo praranda galimybę savo interesus ginti privataus kaltinimo tvarka“⁷⁷.

Nutarimas argumentuojamas tuo, jog „ikiteisminis tyrimas gali būti pradėtas tik tada, jei yra gaunama pakankamai konkrečių duomenų apie galimai įvykdytą nusikaltimą, jei šie duomenys nėra akivaizdžiai neteisingi, ir jei nėra procesinių kliūčių ikiteisminio tyrimo pradėjimui.“⁷⁸

Greinanant teismo ir prokuratūros pozicijas, pasitvirtina tai, jog skirtingo „visuomeninės reikšmės“ ir „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ traktavimo pagrindu tarp teisėsaugos institucijų susidariusi konfrontacija. Prokuratūros argumentai priešingi teismo argumentams. Viena institucija priima tokius procesinius sprendimus, kurie sudaro sąlygas atsakomybę dėl bylos nagrinėjimo perleisti kitai institucijai.

Išanalizavus argumentus, prokuratūra išlieka arčiau tinkamo teisės normų taikymo, tačiau, neaišku, ar tokios pozicijos laikomasi dėl to, kad iš tiesų stengiamasi kaip įmanoma tiksliau taikyti įstatymus, ar dėl to, kad tokia pozicija paranki nepriimti privataus kaltinimo bylos.

Didžiausia problema yra tai, kad teisėsaugos institucijų sprendimo, kokia kaltinimo forma turi vykti baudžiamosios bylos nagrinėjimas, procesas užima labai daug laiko, o ir tarp šių institucijų tarsi vyksta beprasmis ginčas. Vien toks institucijų „susirašinėjimas“ Gintaro Songailos prieš Valdemar Tomaševski byloje truko apie metus. Gintaro Songailos pareiškimas 2008 metų gruodžio 3 dienos, o ikiteisminį tyrimą pradėti nuspręsta 2009 metų lapkričio 16-ąją.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2009 m. rugsėjo 4 d. skundas „Dėl neteisėtos ir nepagrįstos nutarties“.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros 2009 m. spalio 27 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.

Tarp analizuotų bylų tepasitaikė viena byla, perėjusi visas tris teismines instancijas, kurią galima pavadinti ypatinga. Baudžiamasis procesas prasidėjo tuomet, kai prokuratūra, remdamasi Artūro Paulausko, tuometinio Seimo Pirmininko, skundu, pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl Valentino Mazuronio, gerai žinomo visuomeninio veikėjo, politiko [aut. past. – tuo metu jis nebuvo Seimo narys], galimai padarytos nusikalstamos veikos, numatomos LR BK 154 straipsnio 2 dalyje, t.y., dėl šmeižimo.⁷⁹ Ši byla ypatinga tuo, kad tiek teismai, tiek prokuratūra sutarė, kad privataus kaltinimo veika turi visuomeninę reikšmę.

Tiksliai įvardinti, kas yra „visuomeninė reikšmė“ bei kas yra „dėl svarbių priežasčių negalėjimas ginti teisėtų savo interesų“, tikriausiai neįmanoma. Šios formuluotės, būdamos vertinamojo pobūdžio, priklauso nuo kiekvieno konkretaus, unikalaus atvejo, todėl nekintamos, turinio prasme pilnai užpildytos sąvokos iš esmės netiktų. Šiuo atveju svarbiausia atrasti priežastis, kodėl šiomis sąvokomis naudojamosi taip, kaip paranku, ir jas pašalinti.

Galimos problemos susiformavimo priežastys: 1) Lietuvoje veikia tam tikros įtakų grupės, kurios reguliuoja svarbiausias valstybės sferas, tokias, kaip ekonomika, politika ir t.t., 2) teisėsaugos institucijos nori mažesnio darbo krūvio, 3) manipuliacija tapo praktikų įpročiu. Problemoms atsiradimą galėjo įtakoti tiek viena priežastis, tiek kelios iš jų ar net visos kartu.

Jeigu problema atsirado dėl pirmos priežasties, išsprendimo greitu laiku tikėtis neverta, nes visuomenės mentalitetui pasikeisti, subręsti reikia labai daug laiko. Tuo labiau, kad tokį procesą įtakoti labai sunku. Realiomis priemonėmis ši priežastis vargu, ar galėtų būti pašalinta. Jeigu problemoms atsiradimą apsprendė antroji priežastis, reikėtų visų pirma išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių teisėsaugos institucijos nori mažesnio darbo krūvio. Pašalinus pirmines priežastis, nebebus ir antrinių. Sąlygos trečiajai priežasčiai nyksta, nes keičiasi teisininkų kartos.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis Nr. 2K-7-645/2005.

3.2. Privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikų tinkamumas

Visos kaltinimo formos galimos pagal tam tikras nusikalstamas veikas. Lyginti bei analizuoti veikas, pagal kurias palaikomas valstybinis kaltinimas, sifiziskas, ne magistro darbo apimties, darbas, nes Lietuvoje ir analizuotose užsienio šalyse tokia forma nustatyta didžiosios daugumos veikų atžvilgiu. Tačiau šiuo atveju galima palyginti privačiai viešo, Lietuvos bei Rusijos, bei privataus, Lietuvos, Vokietijos, Norvegijos bei Rusijos, kaltinimo veikas, paanalizuoti, koku principu jos parinktos.

Lyginant Lietuvos ir Rusijos baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas veikas, dėl kurių galimas privačiai viešo kaltinimo procesas, sutampa vos kelios veikos, abiejose šalyse priskiriamos nusikaltimams ir baudžiamiesiems nusižengimams žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, t.y., išžaginimas, nesant kvalifikuojančių požymių bei seksualinis prievartavimas, nesant kvalifikuojančių požymių.

Kitos LR BPK numatytos privačiai viešo kaltinimo veikos – nusikaltimas, pavojingas žmogaus sveikatai ir gyvybei, t.y., grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (LR BK 145 straipsnis), nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, pavyzdžiui, vagystė, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 178 straipsnio 1 dalis) bei nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas valdymo tvarkai, t.y., savavaldžiavimas, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 294 straipsnio 1 dalis).⁸⁰

Rusijos BPK įtvirtintos privačiai viešo kaltinimo veikos – nusikalstamos veikos žmogaus ir pilietinėms konstitucinėms teisėms ir laisvėms, pavyzdžiui, dėl žmogaus ir pilietinių teisių ir laisvių lygybės pažeidimo, nesant kvalifikuojančių požymių (Rusijos BK 136 straipsnio 1 dalis).⁸¹ LR baudžiamajame kodekse jos atitinka nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, nusikaltimus asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei, o dėl nepagrįsto atsisakymo įdarbinti besilaukiančią moterį ar moterį, auginančią vaiką iki trejų metų, ar nepagrįsto besilaukiančios moters ar moters, auginančios vaiką iki trejų metų, atleidimo iš darbo baudžiamoji atsakomybė LR BK nenumatyta.

Taigi, LR BPK numatytos privačiai viešo kaltinimo veikos daugiausiai susijusios su kėsinimusi į nuosavybę, turtines teises ir turtinius interesus, o Rusijos BPK orientuojasi į veikas dėl žmogaus ir pilietinių konstitucinių teisių ir laisvių.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁸¹ Rusijos baudžiamasis kodeksas, 1996, No. 63-FZ.

Nusikalstamos veikos, pagal už jas numatytą maksimalią bausmę, kuri taip pat nurodo veikos pavojingumo laipsnį ir pobūdį, klasifikuojamos į nesunkias, apysunkes, sunkias ir labai sunkias.⁸² Rusijoje galioja tokia pati nusikalstamų veikų klasifikacija, tik truputį skiriasi bausmės ribos. Jeigu LR BK 11 straipsnio 3 dalis nurodo, kad už nesunkų nusikaltimą baudžiamajame įstatyme numatyta maksimali bausmė – laisvės atėmimas iki trejų metų, tai Rusijos BK 15 straipsnio 2 dalis numato, kad už nesunkius nusikaltimus maksimali bausmė – laisvės atėmimas iki dvejų metų. LR BK 11 straipsnio 4 dalyje nustatyta apysunkių nusikaltimų riba – laisvės atėmimas iki šešerių metų, o Rusijos BK 15 straipsnio 3 dalis už atitinkamus nusikaltimus numato penkerių metų laisvės atėmimo maksimalią bausmę. Kas dėl maksimalios bausmės už sunkų ir labai sunkų nusikaltimą, Rusijoje numatyta taip pat, kaip ir Lietuvoje – už sunkią veiką maksimali bausmė – laisvės atėmimas iki dešimties metų, o už labai sunkią veiką maksimali bausmė – laisvės atėmimas, viršijantis dešimties metų ribą.

Maksimalios bausmės riba tiesiogiai koreliuoja su nusikalstamos veikos pavojingumu. Apibendrinus maksimalias bausmes už privačiai viešo kaltinimo veikas, LR BK dominuoja veikos, už kurias kraštutiniu atveju numatytas laisvės atėmimas iki trejų metų. Rusijoje daugiausiai privačiai viešo kaltinimo veikų, už kurias numatyta maksimali bausmė net nėra susijusi su laisvės atėmimu. Taigi, privačiai viešo kaltinimo procesas paprastai vyksta dėl nesunkių nusikalstamų veikų.

Privatus kaltinimas Lietuvoje galimas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į žmogaus sveikatą, pavyzdžiui, dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo dėl neatsargumo (LR BK 139 straipsnio 1 dalis), žmogaus laisvę, t.y., dėl žmogaus veiksmų laisvės suvaržymo (LR BK 148 straipsnis), žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą, t.y., dėl seksualinio priekabiavimo (LR BK 152 straipsnis), asmens garbę ir orumą, pavyzdžiui, dėl šmeižimo (LR BK 154 straipsnis), asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, pavyzdžiui, dėl neteisėto asmens būsto neliečiamumo pažeidimo (LR BK 165 straipsnis), nuosavybę, turtines teises ir turtinius interesus, pavyzdžiui, dėl turto sunaikinimo ar sugadinimo, nesant kvalifikuojančių požymių (LR BK 187 straipsnio 1 dalis), mirusiojo atminimą, t.y., dėl mirusiojo atminimo paniekinimo (LR BK 313 straipsnis).⁸³

Analizuotų užsienio šalių, Vokietijos, Norvegijos, baudžiamieji kodeksai sukonstruoti taip, jog kai kurie skyrių pavadinimai nurodo grupę nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į tam tikros rūšies objektą, o kai kurie skyriai tiesiog apjungia vienaarūšes nusikalstamas veikas, nenurodydami, į kokį objektą tos grupės nusikalstamomis veikomis kėsinama.

Vokietijos BK įtvirtintos privataus kaltinimo veikos, priskiriamos nusikaltimams viešajai tvarkai, t.y., asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (Vokietijos BK 123 straipsnis), įžeidimo

⁸² PAVILONIS, V., et al. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius, 2003, p. 124.

⁸³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

nusikaltimų grupei, pavyzdžiui, įžeidimas (Vokietijos BK 185 straipsnis), asmeninio gyvenimo privatumo pažeidimams, t.y., susirašinėjimo slaptumo pažeidimas (Vokietijos BK 202 straipsnis), nusikaltimams kūno vientisumui, pavyzdžiui, neatsargus kūno sužalojimas (Vokietijos BK 229 straipsnis), asmeninei laisvei, t.y., grasinimas (Vokietijos BK 241 straipsnis), konkurencijai, t.y., kyšio paėmimas ar pasiūlymas verslo sandoriuose (Vokietijos BK 299 straipsnis), nuosavybei, t.y., nusikalstama veika padaryta žala nuosavybei (Vokietijos BK 303 straipsnis) bei kitos veikos, numatytos tam tikruose įstatymuose.⁸⁴

Norvegijoje privataus kaltinimo veikos – nusikaltimai viešajai tvarkai, pavyzdžiui, asmens susižinojimo neliečiamumo pažeidimas (Norvegijos BK 145-146 straipsniai), visuomenės saugumui, t.y., sąmoningas užkrėtimas venerine liga (Norvegijos BK 155 straipsnis), viešajai moralei, t.y., nepadorus elgesys su kitu žmogumi, grasinant, ypač veikiant slapta ar naudojantis tuo, jog nukentėjusysis priklausomas nuo kaltininko (Norvegijos BK 194 straipsnis), šeimos narių tarpusavio santykiams, t.y., neteisėtas vaiko atskyrimas nuo tėvų ar globėjų (Norvegijos BK 216 straipsnis), asmeninei laisvei, pavyzdžiui, asmens privertimas padaryti nusikalstamą veiką (Norvegijos BK 227 straipsnis), kito asmens gyvybei, kūnui ir sveikatai, pavyzdžiui, neatsargus asmens darbingumo atėmimas, ligos sukėlimas, sužalojimas (Norvegijos BK 237 straipsnis), taip pat baudžiamieji nusižengimai valstybės valdžios institucijoms, t.y., neteisėtas areštuotų, konfiskuotų ar pan. daiktų sunaikinimas, sugadinimas, paslėpimas ar atsikratymas jais ar nesilaikymas teisėto draudimo ar plombos, uždėtos įgalioto asmens, sulaužymas ar sugadinimas (Norvegijos BK 343 straipsnis).

Kitos privataus kaltinimo veikos šios šalies BK patenka į tokias nusikaltimų grupes: melagingas kaltinimas, t.y., nepagrįstas asmens apkaltinimas, padarius nusikalstamą veiką, kreipiantis į teismą ar baudžiamojo persekiojimo instituciją, bei kito asmens klaidinimas dėl tokio apkaltinimo (Norvegijos BK 170 straipsnis), grobstymas, vagystė ir neteisėtas naudojimas, pavyzdžiui, svetimo turto iššvaistymas (Norvegijos BK 264 straipsnis), prievartavimas ir plėšimas, t.y., prievartavimas (Norvegijos BK 266 straipsnis), sukčiavimas ir pasitikėjimo sulaužymas, pavyzdžiui, žalos padarymas asmeniui ar asmens privertimas neteisėtai disponuoti turtu (Norvegijos BK 277 straipsnis), vandalizmas, pavyzdžiui, kito žmogaus neteisėtas paveikimas kaltininko naudai atlikti tam tikrą veiksmą, dėl kurio veikiantysis patiria ekonominę žalą (Norvegijos BK 294 straipsnis), jūrų nusikaltimai, pavyzdžiui, aiškiai nebūtinai teiravimas dėl laivo tinkamumo plaukti (Norvegijos BK 305 straipsnis) ir kitos veikos, kurios yra įtvirtintos Norvegijos BK 344, 350, 354, 355, 371, 390, 390 a, 408, 413, 421, 425, 426, 430, 430 a straipsniuose.⁸⁵

⁸⁴ Vokietijos baudžiamasis kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1998.

⁸⁵ Norvegijos baudžiamasis kodeksas, 1902, No. 10.

Kas dėl Rusijos, šioje šalyje privatus kaltinimas galimas dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai, pavyzdžiui, dėl tyčinio nesunkaus kūno sužalojimo (Rusijos BK 115 straipsnis), bei dėl nusikaltimų asmens laisvei, garbei ir orumui, pavyzdžiui, dėl šmeižimo (129 straipsnio 1 dalis).⁸⁶

Analizuojant nustatytas veikas, jų grupes, kurios įgalina pradėti privataus kaltinimo procesą ir palaikyti privatų kaltinimą, matyti, kad nemažai veikų sutampa. Tai ir nusikalstamos veikos sveikatai, ir asmens laisvei, asmeninio gyvenimo privatumo neliečiamumui, asmens garbei ir orumui, nuosavybei (išskyrus Rusiją). Skiriasi tik pavienės veikos. Pavyzdžiui, Lietuvoje privatus kaltinimas galimas dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo mirusiojo atminimui; Vokietijoje – dėl nusikaltimo konkurencijai; Norvegijoje – dėl nusikaltimo visuomenės saugumui, melagingo apkaltinimo, nusikaltimo viešajai moralei, nusikaltimo šeimos narių tarpusavio santykiams, jūrų nusikaltimai ir pan.

Norvegija šiuo atveju išsiskiria labiausiai – tiek veikų, dėl kurių galimas privatus kaltinimas, gausa, tiek privataus kaltinimo proceso galimybe dėl kitokių veikų nei numatyta kitose lyginamose šalyse. Tiesa, ir pats Norvegijos baudžiamasis procesas, ypač privataus kaltinimo atžvilgiu, labai skiriasi nuo baudžiamojo proceso analizuojamose šalyse.

Kas dėl veikų pavojingumo, LR BK numatytos privataus kaltinimo veikos, pagal nustatytas maksimalias bausmes, yra nesunkios nusikalstamos veikos, už kurias galimas laisvės atėmimas iki vienerių, dvejų bei trejų metų.⁸⁷ Kadangi Rusijos BK nusikalstamų veikų klasifikacija tokia pati, kaip Lietuvos BK, tai čia įtvirtintos privataus kaltinimo veikos taip pat nesunkios, už jas numatomas laisvės atėmimas iki vienerių bei dvejų metų.⁸⁸

Vokietija ir Norvegija savo baudžiamuosiuose kodeksuose nusikalstamų veikų neklasifikuoja. Todėl sunku pasakyti, kaip privataus kaltinimo veikos vertinamos – ar kaip nesunkios, ar kaip apysunkės, ar pan. Sprendžiant pagal nustatytas maksimalias bausmes už privataus kaltinimo veikas ir lyginant jas su maksimalia laisvės atėmimo bausme, kuri įtvirtinta visų nusikalstamų veikų atžvilgiu, jų pavojingumo mastą galima tik numanyti.

Didžiausią neigiamą poveikį žmogui turi laisvės atėmimo bausmė. Vokietijos BK 38 straipsnio (2) dalis numato: „Maksimalus laisvės atėmimo bausmės terminas – penkiolika metų, minimalus – vienas mėnuo.“ Norvegijos BK 17 straipsnyje maksimali laisvės atėmimo riba – dvidešimt vieneri metai.⁸⁹ Taigi, lyginant nustatytas maksimalias laisvės atėmimo bausmes už privataus kaltinimo veikas

⁸⁶ Rusijos baudžiamasis kodeksas, 1996, No. 63-FZ.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁸⁸ Rusijos baudžiamasis kodeksas, 1996, No. 63-FZ.

⁸⁹ Norvegijos baudžiamasis kodeksas, 1902, No. 10.

su maksimaliu laisvės atėmimo terminu, atsiranda aiškesnis vaizdas, kurioje skalės vietoje galėtų būti privataus kaltinimo veikos.

Vokietijoje už privataus kaltinimo veikas daugiausiai numatytas laisvės atėmimas iki dvejų bei penkerių metų [aut. past. - tokios bausmės būtent už Vokietijos BK įtvirtintas veikas; kai kurios privataus kaltinimo veikos numatytos tam tikruose įstatymuose].⁹⁰ Norvegijoje už privataus kaltinimo formai būdingas veikas įtvirtinta laisvės atėmimo bausmė iki vienerių, trejų bei šešerių metų [aut. past. – šios bausmės neapima absoliučiai visų privataus kaltinimo veiku].⁹¹ Šias bausmes, lyginant su penkiolikos bei atitinkamai dvidešimt vienerių metų maksimalia laisvės atėmimo bausmės riba, privataus kaltinimo veikos nėra labai sunkios.

Išanalizavus niuansus, susijusius su privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikomis, aišku, kad šios kaltinimo formos galimos dėl nesunkių ar apysunkių (tarkime, kad tokios veikos įtvirtintos Vokietijos ir Norvegijos baudžiamuosiuose kodeksuose) veiku, kas kartu reiškia, jog jos nėra labai pavojingos. Dar vienas akcentuotinas momentas tas, kad kai kurios veikos labai glaudžiai susijusios su privačiu asmeniu, ir tik jis vienas gali įvertinti, ar nusikalstama veika pažeistos jo teisės bei teisėti interesai ir, jeigu jie pažeisti, tai kaip stipriai. Toks subjektyvus vertinimas apsprendžia tai, ar asmuo kreipiasi į teisėsaugos institucijas dėl baudžiamojo proceso pradėjimo, ar nesikreipia. Taigi, tokių veiku, kaip privataus kaltinimo veiku, parinkimas atitinka privataus kaltinimo instituto esmę. Tokios veikos iš tiesų nekelia abejonių, kodėl jos – privataus kaltinimo veikos. LR BK numatytos privataus kaltinimo veikos daugiausiai yra tinkamos, bet sveikintina iniciatyva būtų peržiūrėti tas veikas, kurios nėra taip glaudžiai susijusios su subjektyviuoju elementu.

Sunku paaiškinti motyvus bei kriterijus, kuriais vadovavosi Įstatymų leidėjas, nustatydamas privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikas. Kad nekiltų tokių klausimų, kaip „kodėl būtent pagal tokias veikas galimas privačiai viešas bei privatus kaltinimas?“, „kur yra riba, atskirianti privačiai viešo kaltinimo veikas nuo privataus kaltinimo veiku?“, siūlymas būtų pateikti atribojimo kriterijų, nurodyti principus, pagal kuriuos įtrauktos būtent tokios ir ne kitokios privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikos.

⁹⁰ Vokietijos baudžiamasis kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1998.

⁹¹ Norvegijos baudžiamasis kodeksas, 1902, No. 10.

3.3. Baudžiamojo proceso vykdymas dviem kaltinimo formomis

Gavus ar surinkus informaciją apie padarytą nusikalstamą veiką, visuomet būna vienas variantas iš dviejų – arba kaltininkas žinomas, pavyzdžiui, pagautas bedarantis nusikalstamą veiką, arba kaltininkas nežinomas, o aiškūs tik atsiradę neigiami padariniai ar žinomas neteisėtų ir baudžiamų veiksmų atlikimo faktas, kurio atžvilgiu baudžiamoji atsakomybė kyla nepaisant to, ar yra išorinio pasaulio neigiamų pokyčių, ar jų nėra.

Kai kaltininkas žinomas, baudžiamasis procesas labai palengvinamas, nes dažnai būna aiškios ir visos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, o jeigu ir neaiškios, tai nesunkiai išaiškinamos. Dėl šių niuansų, LR BPK numatytas bylų supaprastintas procesas, kuris leidžia bylą išnagrinėti labai operatyviai. Net jeigu procesas ir negali vykti supaprastinta tvarka, žinant, kas padarė nusikalstamą veiką, bylos nagrinėjimas vyksta žymiai lengviau ir greičiau. Tačiau, kai kaltininkas nežinomas, teisėsaugos institucijos turi jo ieškoti. Juk subjektas yra vienas iš nusikalstamos veikos objektyvių požymių. Vyksta ikiteisminis tyrimas, kurio metu valstybės įgalioti pareigūnai, turintys visas reikalingas priemones, atlieka ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuriuos atlikdami aiškinasi nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes.

Valstybinio kaltinimo atveju ikiteisminis tyrimas atliekamas visada, todėl nekyla problemų tuomet, kai kaltininkas nežinomas. Tačiau, šio darbo 2.1 dalyje minėta situacija, kuomet privataus kaltinimo atveju, kai kaltininkas nežinomas, pasitelkiant teisėsaugos institucijas, galima jį išsiaiškinti, ir toliau procesą vesti privataus kaltinimo tvarka, taip, kaip ir priklausytų pagal esamus, privataus kaltinimo, požymius.

Tokiu atveju yra visos privataus kaltinimo baudžiamojo proceso sąlygos, t.y., padaryta nusikalstama veika atitinka vieną iš nusikalstamų veikų sudėčių, reglamentuojamų LR BPK 407 straipsnyje, baudžiamąjį procesą inicijuoja pats nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, veika neviršija privataus intereso ribų bei nukentėjęs asmuo turi baudžiamajam procesui pradėti ir privatų kaltinimą palaikyti būtina subjektiškumą (neturi fizinių ar psichinių trūkumų ar pan.). Tik nežinomas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Pats nukentėjusysis surasti kaltininką neturi nei įgaliojimų, nei priemonių, o tik juos turint galima atlikti tam tikrus procesinius veiksmus, kuriais įmanoma išsiaiškinti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką. Dėl to nukentėjęs asmuo kreipiasi į teisėsaugos instituciją dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

Pradėjus ikiteisminį tyrimą, baudžiamasis procesas vyksta valstybinio kaltinimo tvarka. Procesą organizuoja ir jam vadovauja valstybinis kaltintojas – prokuroras. Tačiau teisėsaugos institucijai suradus kaltininką, ikiteisminis tyrimas nutraukiamas ir kaltininkas „perduodamas“ nukentėjusiajam,

t.y., jam išaiškinama, kad dėl tos konkrečios, LR BPK 407 straipsnyje numatytos, veikos turi vykti privataus kaltinimo procesas ir kad nukentėjusysis turi kreiptis į teismą dėl tokio proceso pradėjimo.

Tokia situacija sudaro sąlygas baudžiamąją bylą vesti kombinuojant dvi kaltinimo formas – valstybinį kaltinimą bei privatų kaltinimą. Procesas pradedamas valstybinio kaltinimo tvarka, o baigiamas privataus kaltinimo tvarka. Taip atsitinka ir su procesu, kurio kaltinimo forma pakeičiama iš valstybinio kaltinimo į privatų. Tačiau ši situacija skirtinga nuo kaltinimo formos pakeitimo, nes, pasikeitus kaltinimo formai, baudžiamasis procesas pradedamas iš naujo, todėl byla nagrinėjama pagal vienos rūšies kaltinimo formos taisykles. Kad bus reikalingas kaltinimo formos pakeitimas, iš karto nėra žinoma. O šiuo atveju, esant visoms privataus kaltinimo proceso sąlygoms, tik nežinant kaltininko, valstybinis kaltinimas pasitelkiamas sąmoningai su tikslu surasti kaltininką ir jį „perduoti“ nukentėjusiam asmeniui, ir iš karto žinoma, kad byla turi būti vykdoma privataus kaltinimo tvarka, ir ji bus taip vykdoma, išaiškinus kaltininką.

Ši situacija kontraversiška - viena, įstatyme nurodyta, kad baudžiamasis procesas vyksta pagal vienos kaltinimo formos taisykles, lygiagrečiai kelios formos nėra taikomos, antra, praktikoje baudžiamasis procesas vykdomas dviem formomis nuosekliu būdu. Pastarojo varianto LR BPK tiesiogiai nedraudžia. Laikantis principo, kad galima viskas, ko nedraudžia įstatymas, tokia proceso eiga tarsi neprieštarauja įstatymui ir yra galima.

Išvados

1. Lietuvoje bei analizuotose užsienio šalyse egzistuoja dvi arba trys kaltinimo formos – valstybinio ir privataus kaltinimo arba valstybinio, privačiai viešo bei privataus kaltinimo. Visos jos turi kiekvienai būdingus bruožus ir tokiu būdu pritaiko baudžiamąjį procesą kiekvienam atskiram atvejui, kuris būna individualus, stengiantis maksimaliai suderinti visuomeninį bei privatų interesus.

2. Kaltinimo formos pakeitimo sąlygos susieja teoriją su praktika. Numatytos konkrečios sąlygos, leidžiančios kaltinimo formos pakeitimą, tačiau problemos atsiranda susiduriant su praktika. Tai, kas teorijoje išdėstyta, pasirodo, išdėstyta nepakankamai aiškiai ar detalai, o galbūt problema visai ne čia. Kaltinimo formų pakeitimas stokoja saugiklių, nes sąlygų išpildymas/neišpildymas praktiniu požiūriu yra paslankus.

3. Šio darbo kūrybinio proceso metu iškristalizuotos trys problemos, susijusios su kaltinimo formų pakeitimu baudžiamajame procese – 1) manipuliacija „visuomeninio intereso“ bei „dėl svarbių priežasčių negalėjimo ginti teisėtų savo interesų“ formuluotėmis; 2) privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikų tinkamumas; 3) baudžiamojo proceso vykdymas dviem kaltinimo formomis.

4. Pirmoji problema susiformavo pernelyg ilgų teisėsaugos institucijų „susirašinėjimų“, joms palankių pozicijų palaikymo priežasčių privataus kaltinimo bylų atžvilgiu analizės pagrindu. Kadangi „visuomeninė reikšmė“ bei „dėl svarbių priežasčių negalėjimas ginti teisėtų savo interesų“ iš esmės yra vertinamojo pobūdžio, ir tai yra būtini komponentai kaltinimo formų pakeitime, juos tiksliai paaiškinti ar pakeisti kitomis formuluotėmis neįmanoma. Galimos manipuliacijos priežastys yra: įtakų grupių vadovavimas, didesnio darbo krūvio atsisakymas ar įprotis, laikytis ydingos praktikos. Nustačius tikslią priežastį ar tiksliai priežastis ir jas pašalinus, problemą galima išspręsti.

5. Skirtingos šalys numato skirtingas veikas, pagal kurias galimas privačiai viešas ir privatus kaltinimas. Lietuvos, Vokietijos, Norvegijos bei Rusijos baudžiamojo proceso kodeksų, baudžiamųjų kodeksų sisteminė analizė, lyginimas leido nustatyti, kad valstybiniam kaltinimui alternatyvios kaltinimo formos galimos dėl nesunkių ar apysunkių, vadinasi, ir nelabai pavojingų veikų, taip pat, kad daugelis tų veikų labai glaudžiai susijusios su privačiu asmeniu, jo subjektyviu požiūriu į padarytą nusikalstamą veiką. Tačiau taip ir liko neaišku, koku principu yra nustatytos kitos veikos, kurios analizuotose šalyse skiriasi, kur yra riba tarp privačiai viešo ir privataus kaltinimo veikų.

6. Analizuojant baudžiamojo proceso teorinius ir praktinius aspektus, susijusius su kaltinimo formos pakeitimu, paaiškėjo, kad, nors LR BPK numato tik vieną kaltinimo formą, tačiau teisėtai įmanomas ir kelių formų taikymas toje pačioje byloje. Tai ne lygiagretus dviejų kaltinimo formų taikymas, o nuoseklus jų kombinavimas. Įstatymas nenumato lygiagretaus, o klausimas, ar teisingas nuoseklus kaltinimo formų taikymas lieka kitų tyrinėjimų objektu.

Santrauka

Teorijos bei praktikos analizė leido pažvelgti į kaltinimo formų pakeitimą probleminiu aspektu. Teisės doktrinoje kaltinimo formų pakeitimo baudžiamajame procese problemos nekeliama, tačiau tiek praktinė medžiaga, tiek patys praktikai išduoda, jog šiai temai turėtų būti skiriamas dėmesys – pirmiausiai iškeliant problemas į dienos šviesą, o po to jas sprendžiant. Praverstų tiek šiuo metu galiojančių teisės normų, susijusių su privačiai viešo ir ypač su privataus kaltinimo institutais, peržiūrėjimas, detalesnis reglamentavimas ar bent jau išaiškinimas, tiek bandymas formuoti kitokią praktiką.

Šiame darbe analizuojamos Lietuvos, Vokietijos, Norvegijos bei Rusijos baudžiamuosiuose procesuose įtvirtintos kaltinimo formos. Detaliai aptariami jų požymiai bei sąlygos, leidžiančios vieną kaltinimo formą pakeisti kita. Tokia teorinė analizė atveda prie praktinių problemų, kurios apribojamos Lietuvos baudžiamuoju procesu. Daug dėmesio skiriama „visuomeninio intereso“ neapibrėžtumui bei formuluotės „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ traktavimui, svarstomas privačiai viešo bei privataus kaltinimo veikų tinkamumas ir vertinamas nuoseklus baudžiamojo proceso vykdymas dviem kaltinimo formomis.

***Pagrindinės sąvokos:** kaltinimo forma, valstybinis kaltinimas, privačiai viešas kaltinimas, privatus kaltinimas, visuomeninis interesas, baudžiamasis procesas.*

Summary

Theory and practice's analysis let approach to a change of prosecution form in a problematic aspect. In the law doctrine the problems of a change of a prosecution form are not imposed, but as a practical matter, both issued by practitioners themselves, that this topic should focus on - primarily by bringing problems to light, and then solving them. Useful for both the current law relating to private public and especially the private prosecution institutions review, more detailed regulation, or at least the interpretation, and attempt to shape a different practice.

This work examines Lithuanian, German, Norwegian and Russian prosecution forms enshrined in criminal proceeding. Discussed in detail the characteristics and conditions for a change of prosecution form. This theoretical analysis leads to practical problems that are limited by the Lithuanian criminal proceeding. Much attention is paid to an uncertainty of "public interest" and treatment of "unability to defend one's legitimate interests for valid reasons". Public private and private prosecution acts are under consideration and the appropriateness of criminal proceeding in two prosecution forms consistently is assessed.

Keywords: *prosecution form, public prosecution, public private prosecution, private prosecution, public interest, criminal proceeding.*

Panaudotų šaltinių sąrašas ir nuorodos

A. Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060116.htm>>.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 45/04 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060615.htm>>.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=365503>.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053>.
6. Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350058&p_query=&p_tr2=>>.
7. Lietuvos Respublikos Seimo statutas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15-249 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357577>.
8. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362857&p_query=&p_tr2=>>.

9. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro metodinės rekomendacijos viešajam interesui ginti. Patvirtinta 2006 m. sausio 19 d. įsakymu Nr. I-11 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=qGQ0GbETHYo=&tabid=163>>.
10. Armėnijos baudžiamojo proceso kodeksas [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1656/file/7b41931f4d887e18084d413f1a27.htm/preview>>.
11. Azerbaidžano baudžiamojo proceso kodeksas, 2000 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1659/file/dddecee81440fa5295fc11e6b2b1.htm/preview>>.
12. Bosnijos ir Hercegovinos baudžiamojo proceso kodeksas, 2003 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1663/file/abe391d8b2619a3d21ff21bf34e7.htm/preview>>.
13. Bulgarijos baudžiamojo proceso kodeksas, *State Gazette*, 2005, No. 86 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1659/file/dddecee81440fa5295fc11e6b2b1.htm/preview>>.
14. Jungtinės Karalystės baudžiamojo proceso ir tyrimų įstatymas, 1996 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1996/ukpga_19960025_en_1>.
15. Makedonijos baudžiamojo proceso kodeksas [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1675/file/4ba42818f79d41cc0cf56398c304.htm/preview>>.
16. Norvegijos baudžiamasis kodeksas, 1902, No. 10 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1675/file/4ba42818f79d41cc0cf56398c304.htm/preview>>.

17. Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas, 1981, No. 25 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1691/file/f8e59d46fc7317027e907852976d.htm/preview>>.
18. Rusijos baudžiamasis kodeksas, 1996, No. 63-FZ [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>>.
19. Rusijos baudžiamojo proceso kodeksas, 2001, No. 174-FZ [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>>.
20. Serbijos baudžiamojo proceso kodeksas, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2006, No. 46/2006 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/2562/file/Serbia_CPC_am2006_eng.pdf>.
21. Švedijos teismo proceso kodeksas [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>>.
22. Vokietijos baudžiamasis kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1998 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9015/preview>>.
23. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas, *Federal Law Gazette*, 1987 [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9015/preview>>.
24. U.S. code. Title 18—Crimes and Criminal Procedure. Part I—Crimes (§§ 1—2725). Part II—Criminal Procedure (§§ 3001—3771) [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.].
Prieiga per internetą:
<http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode18/usc_sup_01_18.html>.

B. Specialioji literatūra:

1. AŽUBALYTĖ, Rima; ZAJANČKAUSKIENĖ, Jolanta. *Baudžiamojo proceso teisė. Bendrosios dalies kurso pagrindinės tezės: metodinė priemonė*. Vilnius, 2006.
2. BARANSKAITĖ, Agnė. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius, 2007.
3. BARANSKAITĖ, Agnė. Viešojo ir privataus interesų derinimas taikant kaltininko susitaikymo su nukentėjusiuoju institutą. *Teisė*, 2003, Nr. 48, p. 25-35.
4. BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. *Teisė*, 2008, Nr. 69, p. 7-21.
5. BIRMONTIENĖ, Toma, *et al.* *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2002.
6. DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, 2008.
7. GODA, Gintaras. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007, Nr. 65, p. 50-61.
8. GODA, Gintaras. Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 3, p. 11-15.
9. GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius, 1997.
10. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005.
11. JURKA, Raimundas. Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos. *Teisės problemos*, 2009, Nr. 1 (63), p. 54-74.
12. JURKA, Raimundas, *et al.* *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai*. Vilnius, 2005.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I tomas. Vilnius, 2003.
14. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II tomas. Vilnius, 2003.
15. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius, 2002.
16. MAKSIMAITIS, Mindaugas; VANSEVIČIUS, Stasys. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997.
17. PAVILONIS, V., *et al.* *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius, 2003.
18. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. *Atmintinė policijos pareigūnams, sprendžiantiems konfliktų šeimoje atvejus*.
19. ŠILEIKIS, Egidijus. Imunitetas ir administracinio poveikio priemonės. *Teisė*, 2000, Nr. 34, p. 36-45.

20. TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų klausimu. *Socialistinė teisė*, 1981, Nr. 2, p. 41-44.
21. TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas draugiškajame teisme. *Socialistinė teisė*, 1986, Nr. 1, p. 46-48.
22. TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo bylų parengtinis tyrimas. *Socialistinė teisė*, 1982, Nr. 3, p. 28-31.
23. TOMAŠEVIČIUS, Josifas. Privataus kaltinimo skundų ir bylų perdavimas draugiškajam teismui. *Socialistinė teisė*, 1983, Nr. 3, p. 15-20.
24. VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius, 2003.
25. VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2001.
26. VANSEVIČIUS, Stasys. *Teisės teorija*. Vilnius, 1998.
27. ŽILIONIS, Martynas. Pragmatinis požiūris į teisę ir jos objektyvumą. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 2 (48), p. 27-39.
28. GREENSPAN, Edward L.; ROSENBERG, Marc. *Martin's Annual Criminal Code*. Aurora, 2001.
29. WATT, David; FUERST Michelle. *Tremear's Criminal Code*. Toronto, 2002.
30. ПЕТРОВА Н. Е. *Часное и субсидиарное обвинение*. Самара. 2004. [žiūrėta 2010 m. balandžio 11 d.]
Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?%20showtopic=23869>>.

C. Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 11 d. nutartis Nr. 3K-3-695/2003.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis Nr. 3K-3-1103/2003.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis Nr. 3K-3-629/2004.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 11 d. nutartis Nr. 3K-3-209/2005.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis Nr. 2K-7-645/2005.
6. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. vasario 27 d. nutartis.
7. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. birželio 23 d. nutartis.
8. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis Nr. IS-758-190/2009.
9. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. spalio 23 d. nutartis nuorašo Nr. IS-853-209-2009.
10. Vilniaus apygardos teismo 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis nuorašo Nr. IS-988-92/2009.

11. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo nutartis Nr. PK-37-654/2007.
12. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo nutartis Nr. PK-39-111/2007.
13. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo nutartis Nr. PK-44-463/2007.
14. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. sausio 26 d. nutartis Nr. ITS-19-806/2009.
15. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. gegužės 27 d. nutartis Nr. ITS-204-566/2009.
16. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 24 d. nutartis Nr. ITS3-412-118/2009.
17. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. spalio 1 d. nutartis Nr. ITS3-485-295/2009.
18. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 2 d. nutartis Nr. PK-1751-654/2009.
19. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2010 m. sausio 18 d. nutartis Nr. ITS2-24-295/2010.
20. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 19 d. nutartis Nr. ITS3-569-806/2009.
21. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2009 m. rugsėjo 1 d. nutartis.
22. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2008 m. gruodžio 16 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
23. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą“.
24. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. balandžio 9 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
25. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. liepos 30 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
26. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. rugsėjo 14 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
27. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. spalio 27 d. nutarimas „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą“.
28. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. lapkričio 16 d. nutarimas „Pradėti ikiteisminį tyrimą“.
29. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. birželio 8 d. skundas „Dėl ikiteisminio tyrimo teisėjos nutarties panaikinimo“ Nr. 17.2-10330.
30. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. rugsėjo 4 d. skundas „Dėl neteisėtos ir nepagrįstos nutarties“ Nr. 17.2.-15245.
31. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2009 m. spalio 12 d. skundas „Dėl Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2009-10-01 nutarties panaikinimo“ Nr. 17.2-17328.
32. Gintaro Songailos 2008 m. gruodžio 3 d. pareiškimas Nr. 5.6-4444.
33. Gintaro Songailos 2008 m. gruodžio 29 d. skundas Nr. L-3244.

34. Gintaro Songailos 2009 m. rugsėjo 21 d. skundas.
35. Arūno Valinsko 2009 m. lapkričio 10 d. skundas „Dėl Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroro L. Belevičiaus 2009 m. spalio 27 d. nutarimo „Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą““.
36. 2009 m. birželio 16 d. teismo posėdžio protokolas Nr. IS-444/09.
37. 2009 m. spalio 21 d. - 2009 m. spalio 23 d. teismo posėdžio protokolas Nr. IS-853-209/2009.